

Департамент освіти і науки
Київської обласної державної адміністрації
Комунальний навчальний заклад
Київської обласної ради
«Київський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних кадрів»

*ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ
ЗБІРНИК*

12(218)/2018

ГРУДЕНЬ

*Рекомендовано
Вченою радою Комунального навчального закладу
Київської обласної ради «Київський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних кадрів»
(протокол № 7 від 23.11.2018 року)*

Інформаційно-методичний збірник : спеціалізоване педагогічне видання департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів». – 2018. – № 12 (218). – 80 с.

Передплатний індекс – 02136

Реєстраційне свідоцтво КІ № 424 від 20.12.1999 р.

Матеріали випуску збірника структуровано за трьома розділами: «Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників закладів освіти», «Освіта дітей з особливими освітніми потребами», «Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу закладів освіти».

У розділі I «Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників закладів освіти» уміщено матеріали, представлені в рубриках: «Експертиза електронних версій підручників», «STEM-освіта», «Інноваційна освітня діяльність», «Шкільна бібліотека», «Історія освіти», «Нові видання».

Розділ II ««Освіта дітей з особливими освітніми потребами» представлено публікацією про організацію інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти.

У розділі III «Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу закладів освіти» представлено матеріали рубрик «Мистецька освіта», «Філологія, мистецтвознавство».

Департамент освіти і науки
Київської обласної державної адміністрації, 2018
© Комунальний навчальний заклад
Київської обласної ради
«Київський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних кадрів», 2018

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ ЗБІРНИК 12(218), 2018

- ПЕРЕДМОВА.....**
- РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....**
- 1.1. Експертиза електронних версій підручників**
- 1.1.1. Проведення експертизи електронних версій проектів підручників
- 1.2. STEM-освіта**
- 1.2.1. *Слободяник О.В.* Мотивація учнів закладів загальної середньої освіти до вибору технічних та інженерних професій
- 1.3. Інноваційна освітня діяльність**
- 1.3.1. *Засуха М.Ю.* Інформація про надання статусу базового навчального закладу-учасника регіонального рівня та затвердження звітів за етапами впровадження експерименту регіонального рівня
- 1.4. Шкільна бібліотека**
- 1.4.1. *Зініченко Л.В.* Проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек у Київській області
- 1.5. Історія освіти**
- 1.5.1. *Рокицька О. Д.* Євгенія Волощенко – репресований український педагог
- 1.6. Нові видання**
- 1.6.1. *Боярчук О. І.* Презентуємо видання «Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу»
- РОЗДІЛ ІІ. ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....**
- 2.1. *Дерій О.В.* Організація інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти
- РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....**
- 3.1. Мистецька освіта**
- 3.1.1. *Ковальова С.В.* Особливості використання інтеграції у змісті мистецької освітньої галузі як складової загальної середньої освіти
- 3.1.2. *Логімахова О.А.* Вокально-хорові вправи як засіб розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку
- 3.2. Філологія, мистецтвознавство**
- 3.2.1. *Мірошник С.І.* Основи наукових досліджень учнів (філологія, мистецтвознавство): програма гуртка для учнів 9-11 класів закладів загальної середньої освіти

Шановні читачі інформаційно-методичного збірника!

Пропонуємо вашій увазі двісті вісімнадцятий випуск збірника, над яким працювали редакційна колегія та авторський колектив. Матеріали цього випуску збірника (№ 12/218, 2018) структуровано за трьома розділами: **«Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників закладів освіти»**, **«Освіта дітей з особливими освітніми потребами»**, **«Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу закладів освіти»**.

У розділі I **«Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників закладів освіти»** розміщено матеріали, представлені в рубриках: **«Експертиза електронних версій підручників»**, **«STEM-освіта»**, **«Інноваційна освітня діяльність»**, **«Шкільна бібліотека»**, **«Історія освіти»**, **«Нові видання»**.

У рубриці **«Експертиза електронних версій підручників»** представлено матеріали про створення підручників для закладів загальної середньої освіти нового покоління, роль сучасного підручника в реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі, структуру й елементи змісту підручника, відображення методичної системи діяльності учителя, системи діяльності учня та змісту навчального матеріалу підручника як моделі процесу навчання в умовах упровадження в освітній процес компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів. Охарактеризовано вимоги до підручника (науково-методичні, психолого-педагогічні, антидискримінаційні, дизайнерські, санітарно-гігієнічні), особливості інтегрованих підручників, критерії оцінювання електронних версій проектів підручників для ЗЗСО (науково-методична, психолого-педагогічна експертиза).

Рубрика **«STEM-освіта»** презентує публікацію про мотивацію учнів ЗЗСО до вибору технічних та інженерних професій.

У рубриці **«Інноваційна освітня діяльність»** представлено інформацію про:

надання статусу базового закладу освіти – учасника регіонального рівня з тем:

– «Створення культурно-освітнього середовища на основі підвищення рівня духовної культури суб'єктів освітнього процесу як передумова реалізації концепції Нової української школи» – навчально-виховному комплексу «дошкільний навчальний заклад – спеціалізованій загальноосвітній школі I ступеня – гімназії «Софія» Києво-Святошинського району;

– «Формування основ світобачення у дітей дошкільного віку на заняттях з дитячої філософії» – дошкільному навчальному закладу № 9

«Сонечко» м. Переяслава-Хмельницького;

– «Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників на основі вдосконалення методичної роботи закладу освіти» – Черняхівській загальноосвітній школі I-III ступенів Кагарлицького району Київської області;

– «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді засобами декоративно-прикладного мистецтва» – Буртівській загальноосвітній школі I-III ступенів Кагарлицької районної державної адміністрації;

затвердження звітів про завершення формульованого етапу експерименту регіонального рівня з тем:

– «Формування підприємницької компетентності старшокласників в умовах ринкової економіки» на базі Пашківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Макарівської районної ради;

– «Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі» на базі дошкільного навчального закладу (ясел-садка) комбінованого типу «Зірочка» Обухівської міської ради;

– «Формування екологічної компетенції вихованців дошкільного навчального закладу на території підвищеного радіоактивного забруднення на базі дошкільного навчального закладу (центру розвитку дитини) «Пролісок» Макарівської селищної ради;

про результати впровадження експерименту регіонального рівня з тем:

– «Становлення основ моральної вихованості у дітей дошкільного віку в умовах освітніх трансформаційних процесів сьогодення» на базі дошкільного навчального закладу № 7 «Берізка» Переяслав-Хмельницької міської ради – **організаційно-підготовчий етап**;

– «Виховання духовної культури дітей старшого дошкільного віку на основі створення музейного простору в дошкільному навчальному закладі» на базі дошкільного навчального закладу № 10 «Любовонька» м. Переяслава-Хмельницького – **концептуально-діагностичний етап**;

про завершення експерименту регіонального рівня з тем:

– «Управління професійним розвитком педагогів позашкільного навчального закладу на засадах акмеологічного підходу» на базі Іванківського районного центру дитячої та юнацької творчості;

– «Естетико-натуралістичне навчання і виховання в умовах позашкільного навчального закладу» на базі дитячого естетико-натуралістичного центру «Камелія» Броварської міської ради Київської області;

– «Корекція розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором» на базі дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Пролісок» Бучанської міської ради.

Рубрика *«Шкільна бібліотека»* представлена повідомленням про проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек у Київській області.

У рубриці *«Історія освіти»* уміщено публікацію про Євгенію Волощенко, репресованого українського педагога.

Рубрика *«Нові видання»* презентує видання «Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу».

У розділі II *«Освіта дітей з особливими освітніми потребами»* уміщено публікацію про організацію інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти.

У розділі III *«Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу закладів освіти»* представлено рубрики: *«Мистецька освіта», «Філологія, мистецтвознавство»*.

У рубриці *«Мистецька освіта»* уміщено публікації про особливості використання інтеграції у змісті мистецької освітньої галузі як складової загальної середньої освіти, вокально-хорові вправи як засіб розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку.

Рубрика *«Філологія, мистецтвознавство»* представлена програмою гуртка для учнів 9-11 класів закладів загальної середньої освіти *«Основи наукових досліджень учнів (філологія, мистецтвознавство)»*.

Експертизу матеріалів, представлених у розділах збірника, здійснювали:

Бендерець Н.М., в.о. ректора КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», кандидат педагогічних наук;

Ковальова С.В., завідувач кафедри суспільно-гуманітарної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент КНЗ КОР "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів";

Довгань А.І., завідувач кафедри природничо-математичної освіти та технологій, кандидат географічних наук, доцент КНЗ КОР "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів";

Луценко Т.М., завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти.

Над випуском інформаційно-методичного збірника працювали: *авторський колектив – науково-педагогічні і педагогічні працівники КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»:*

Бендерець Н.М., в.о. ректора КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», кандидат педагогічних наук (*передмова*);

~ ПЕРЕДМОВА ~

Боярчук О.І., методист відділу виховної роботи та позашкільної освіти, старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти (1.6.1.);

Дерій О.В., методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти (2.1.);

Засуха М.Ю., методист відділу моніторингу якості освіти (1.3.1.);

Зініченко Л.В., завідувач відділу музейної освіти та бібліотечної справи (1.4.1.);

Ковальова С.В., завідувач кафедри суспільно-гуманітарної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент (3.1.1.);

Коптіла Ю.М., методист відділу моніторингу якості освіти (1.1.1.);

Логімахова О.А., в.о. завідувача відділу предметів художньо-естетичного циклу (3.1.2.);

Матушевська О.В., методист відділу музейної освіти та бібліотечної справи, старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти (**передмова**);

Мірошник С. І., доцент кафедри суспільно-гуманітарної освіти, кандидат педагогічних наук (3.2.1.);

Рокицька О. Д., методист відділу музейної освіти та бібліотечної справи (1.5.1.);

Слободяник О.В., доцент кафедри природничо-математичної освіти та технологій, кандидат педагогічних наук (1.2.1.);

відповідальний редактор, літературний редактор: **Матушевська О.В.**;

комп'ютерне макетування, додрукарська підготовка:

Ткач О.Ю., начальник редакційно-видавничого підрозділу;

Касянчук О.В., редактор редакційно-видавничого підрозділу.

Бендерець Н.М., в.о. ректора КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», кандидат педагогічних наук;

Матушевська О.В., методист відділу музейної освіти та бібліотечної справи, старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

1.1. Експертиза електронних версій підручників

1.1.1. Проведення експертизи електронних версій проектів підручників

Відповідно до пункту 2 розділу II Положення про конкурсний відбір проектів підручників для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом МОН України від 16.03.2018 № 248, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26 березня 2018 року за № 359/31811, та пункту 2 розділу II Положення про конкурсний відбір проектів підручників для 5-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом МОН від 05 січня 2018 року № 14, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 січня 2018 року за № 119/31571, інформуємо про зміст наказу МОН України від 31 жовтня 2018 року № 1183 *«Про затвердження Інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників»*.

Створення підручників для закладів загальної середньої освіти нового покоління є одним із першочергових завдань реформування української національної освіти.

Концепцією Нової української школи визначено, що оновлення змісту й методик навчання учнів та перехід української школи до *реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі* передбачає його переорієнтацію на результат освіти в діяльнісному вимірі, зміщення акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування й розвиток в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід навчальної діяльності для розв'язання конкретних проблем. Окреслені орієнтири осучаснення освітнього процесу повинні знайти своє відображення в підручниках.

Підручник є відтворенням змісту освіти, серед провідних принципів якого: відповідність змісту загальної освіти потребам суспільства; єдність змістової і процесуальної сторін навчання; індивідуалізація і персоналіфікація навчання на основі диференціації. Обов'язковими *елементами змісту підручника* мають бути: *предметні наукові знання, способи освітньої діяльності і розвитку, досвід творчої діяльності і досвід ціннісних відносин*.

Провідною вимогою до сучасного підручника є посилення його розвивального впливу на особистість учня, що здійснюється в таких на-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

прямах: розвиток психічних процесів (уміння слухати, бачити, відчувати), формування загальнонавчальних умінь і навичок (планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, міркувати, перевіряти роботу тощо), розвиток творчих здібностей. Спрямованість підручника на розвиток критичності мислення, у тому числі уміння аналізувати інформацію, формулювати самостійні судження, логічні умовиводи, проводити рефлексію, самооцінку, посилить його потенціал щодо формування ключових компетентностей в учнів.

За умов *впровадження в освітній процес компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів* підручник як модель процесу навчання має відображати методичну систему діяльності учителя (викладання), систему діяльності учня (учіння) та зміст виучуваного (навчальний матеріал). Він має забезпечувати не лише вироблення в учнів знань (когнітивний компонент) та відповідних умінь (операційний), а й формувати систему цінностей (аксіологічний), що в цілому має стати основою набуття учнями життєво важливих компетентностей. З цією метою у підручнику *має зрости частка практико орієнтованих завдань*, що передбачають застосування навчального матеріалу у наближених до життєвих ситуаціях.

Підручник має повноцінно реалізувати мотиваційну, інформаційну, діяльнісну, розвивальну, виховну, коригуючу (закріплення та самоконтролю) функції. Інноваційності підручникам нового покоління надасть наповнення їх змісту та методичного забезпечення управлінською функцією, яка сприятиме розвитку пізнавальної самостійності, ключових і предметних компетентностей, розвитку критичного мислення. Не менш важливою є реалізація в підручниках дослідницької функції, яка спонукає учня до самостійного пошуку та відкриття наукових понять (відповідно до програми) для вирішення повсякденних проблем.

Науково-методичні вимоги. Відповідність змісту підручника Державному стандарту початкової освіти/Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти; очікуваним результатам, визначеним Типовою освітньою/навчальною програмою. Підручник – основне навчальне видання із повним та систематизованим викладом навчального матеріалу предмета вивчення, що цілком відповідає офіційно затвердженій певній типовій освітній/навчальній програмі;

Системність, логічність та послідовність викладу навчальної інформації. Підручник має відповідати такій *структурі*:

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

– *передмова* (містить мотиваційне звернення до учня, яке має бути чітким, лаконічним);

– *основний текст* (дидактично та методично сформований, структурований і систематизований автором навчальний матеріал, виклад якого повинен відзначатися чіткою та логічною послідовністю, об'єктивністю і науковістю, україноцентричністю, дитиноцентричністю, культурною різноманітністю контенту, враховувати вікові психологічні особливості учнів). Важливим елементом змістового наповнення підручника є *ілюстрації* (малюнки, фото, карти, схеми, графіки, діаграми та інші зорові зображення), які мають пояснювати, доповнювати вербальну інформацію або бути самостійною дидактичною одиницею. Неприпустимо використовувати ілюстрації, що несуть застарілі образи або спрямовані тільки на зображення одного типу сучасної культури;

– *додатковий текст*, у тому числі матеріали для задоволення пізнавальних потреб учнів (за необхідності, але не більше 2 %); словник (за необхідності та у підручниках з української мови для здобувачів загальної середньої освіти, які навчаються мовами національних меншин, де його наявність є обов'язковою). Додатковим текстом у підручнику виокремлюються обов'язкові та додаткові завдання; питання, таблиці, примітки, питання для самоконтролю; посилання на додаткові ресурси (інтернет, літературні джерела тощо); перелік використаних (рекомендованих) джерел (за необхідності); додатки. Рубрики додаткового тексту визначаються з урахуванням вікових особливостей цільової аудиторії, включаються за необхідності. Питання та завдання для самоперевірки та контролю досягнення очікуваних результатів у підручнику мають бути сформульовані чітко і зрозуміло для учня. Для активізації самостійної роботи учнів завдання і приклади у книзі повинні бути практично орієнтованими, наближеними до реальних життєвих ситуацій, розвивати особистісні якості учнів, креативність, критичне мислення, здатність до генерування та вільного висловлювання своїх думок, базові навички, необхідні в житті (вміння розпоряджатися своїм часом, коштами тощо). У ході виконання завдань бажано передбачати використання довідкової літератури. Додатки є важливим засобом збагачення змісту підручника. У вигляді додатків доцільно давати різні матеріали, що доповнюють або ілюструють основний текст. Не допускається включати до підручника додатки, матеріал яких не має безпосереднього відношення до програмових тем;

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

– *апарат орієнтування підручником* (зміст (перелік розділів/тем у книзі) та умовні позначення). Зміст – це складник дидактичної підсистеми книги, де наводиться перелік рубрик тексту із зазначенням номерів сторінок їхнього розміщення. Зміст підручника має бути зрозумілим і чітким. Умовні позначення в підручниках є позатекстовим компонентом апарату організації засвоєння змісту. Вони забезпечують передумови для активної пізнавальної діяльності учнів, слугують наочною опорою мислення, сприяють урізноманітненню способів опрацювання значущих елементів інформації, вироблення в учнів умінь працювати з підручником. Умовні позначення мають бути лаконічними, зрозумілими з погляду очікувань щодо конкретного застосування та легкості їх розшифрування учнями. Їх використовують з метою уникнення дублювання інструкцій, приписів, вказівок у структурі підручника, заощадження навчального часу з погляду пошуку потрібної інформації. Відповідно, умовні позначення повинні добре розрізнятися візуально, чітко узгоджуватися зі змістом позначених ними завдань, використовуватись в усіх типових випадках, що мають місце в підручнику, бути відповідними до принципів сучасного дизайну.

Науковість змісту, використання загальноприйнятої наукової термінології. Змістове наповнення підручника має відповідати сучасним науковим концепціям, що реалізується через точний і зрозумілий виклад наукових понять відповідно до конкретної вікової категорії учнів. Автори, формуючи зміст підручника, повинні конструювати понятійно-термінологічний апарат, дотримуючись вимоги однозначності термінів (кожному терміну має відповідати тільки одне значення). Якщо неможливо досягти однозначності термінів, то потрібно дотримуватись максимально можливої точності у визначенні їх можливих значень і смислового навантаження, посилаючись на сучасні фахові джерела інформації (академічні словники, офіційну нормативну базу тощо).

Науковий зміст підручника не повинен бути занадто деталізованим, теоретично сухо викладеним. Необхідно спрямовувати змістове наповнення на сучасні універсальні, доказові принципи науки та їхню практичну доцільність у формування предметних та ключових компетентностей.

Забезпечення формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту», засобами підручника. Підручник має забезпечувати активну взаємодію усіх учасників освітнього процесу;

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

сприяти формуванню функціональної грамотності, розвитку комунікаційних умінь, ініціативності учнів у вирішенні повсякденних проблем, їх соціалізації тощо. У підручнику повинні бути наявні різноманітні вправи і завдання, які дадуть можливість вчителю застосовувати широкий діапазон методів і технологій навчання. Важливу роль у реалізації компетентнісного навчання мають відіграти навчальні завдання, спрямовані на пояснення фактів, процесів, явищ, виявлення причиново-наслідкових зв'язків, відкриття нових знань або способів дій, розв'язання проблем практичного характеру тощо.

Реалізація компетентнісного підходу передбачає діяльнісне навчання, що забезпечується через достатню кількість інформації для розв'язання запропонованих ситуацій; пропонування учням самостійно вибрати вид діяльності; наявність вказівок, що дають можливість учню зберегти самостійність у виконанні; методів розв'язання типових ситуацій; інструкцій, що допоможуть учню набути навичок в організації роботи (формулювання розв'язання, відповіді, аргументації чи пояснення тощо); наявність навчальних ситуацій та практичних робіт (які не обмежуються лише спостереженнями), зокрема, наявність таких ситуацій, які залишають простір для ініціативи вчителю; наявність творчих завдань у доцільній кількості; створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку тих якостей, які передбачено програмою.

Під час навчання учні повинні виконувати розумові дії різних рівнів від простого до складного: запам'ятовування, розуміння, застосування, аналіз, оцінювання і творення. Вивчення будь-якої теми у підручнику повинно закінчуватися вправами найвищого рівня, тобто рівнем створення, на якому учні виконують життєво зорієнтовані або контекстні творчі завдання. Ому і завдання повинні бути запропоновані учням саме у такій послідовності.

Розкриття у підручнику його можливостей щодо формування предметних і ключових компетентностей реалізує й *мотиваційну функцію навчальної книги*.

Реалізація ціннісного компонента у змісті підручника. Відповідно до Концепції Нової української школи новий підручник повинен сприяти формуванню системи цінностей, почуття патріотизму, любові до рідного краю та свого народу, пошани до історичних діячів та зацікав-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

леності й підтримки народних традицій, національної самосвідомості, особистісних цінностей, громадянської позиції, розвитку толерантності, співчуття, справедливості, чесності, інших моральних якостей особистості, її поглядів, переконань, життєвих пріоритетів.

Українознавче наповнення змісту підручників. Характерною ознакою сучасного підручника є його українознавчий компонент, який містить науково обгрунтовану інформацію про факти, події, явища тощо щодо виховання в учнів національної свідомості й гідності, виховання громадянина Української держави.

Доступність і зрозумілість текстів підручника, відповідність їх нормам літературної мови. Мова підручника повинна бути науково виваженою, точною, простою, живою і зрозумілою для учнів, відповідати нормам української літературної мови або нормам іноземної літературної мови, у тому числі орфографічним, пунктуаційним, стилістичним, граматичним. Цього досягають чіткістю побудови тексту, очевидністю логічних зв'язків між його частинами, доступністю лексичного наповнення, у тому числі уживання термінів.

Тексти підручника мають бути подані в науково-навчальному стилі наукового стилю, містити не лише інформаційний, але й емоційно-ціннісний компоненти змісту (з урахуванням специфіки предмету), мотивувати учнів до читання. У підручнику має подаватися достовірна інформація з достовірних джерел. Важливим аспектом є діалогізація освітнього процесу на всіх етапах уроку, що здійснюється засобами комплексних вправ і завдань до текстів, спонуканням учнів до роздумів; практикування на кожному уроці різних видів бесіди; заохочення учнів до постановки запитань одне одному. Мова підручника має слугувати зразком для мови учня.

Забезпечення диференційованого підходу до навчання, індивідуалізації освітнього процесу. Підручник має забезпечувати диференціацію навчання як можливості множинності та варіативності індивідуальних і колективних шляхів до суспільно погоджених цілей загальної освіти; індивідуалізацію освітнього процесу та підвищення його продуктивності (завдання для нечисленних груп учнів, індивідуальні навчальні проекти, дослідні завдання тощо)

Підручник має містити достатній матеріал для здійснення диференційованого вивчення навчального предмета, ефективної організації навчальної діяльності учнів з різними здібностями і навчальними мож-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

ливостями.

Психолого-педагогічні вимоги. Психолого-педагогічні вимоги до підручника стосуються відповідності обсягу, змісту, структури підручника віковим психологічним особливостям учнів (сприймання, пам'ять, мислення, мотивація), рівня реалізації дидактичного принципу доступності, розвивальних можливостей змісту і структури підручника тощо.

Відповідність змісту підручника віковим і психофізіологічним особливостям та пізнавальним потребам учнів. Доступність змістового наповнення підручника в контексті психологопедагогічних вимог означає його відповідність рівню психологічного розвитку учнів, їхній попередній освітній підготовці й життєвому досвіду; відповідність складності й обсягу матеріалу можливостям засвоєння його учнями на належному рівні й за встановлений час; уникнення надлишкової інформації; дидактичну доцільність і обгрунтованість уведення на одному уроці декількох нових понять для засвоєння; відповідність ступеня абстрактності викладу матеріалу віковим психологічним особливостям учнів; доцільність використання аналогії для пояснення складних процесів, наявність прикладів для пояснення абстрактних понять, достатність і вичерпність наведених пояснень, вказівок тощо; доцільність обраних конструкцій речень для розуміння тексту та кількість використаних слів у реченні; вичерпність пояснень, наявність достатньої кількості прикладів, ілюстрацій, чіткість і зрозумілість мови підручника; відповідність ілюстрацій психолого-педагогічним особливостям учнів тієї вікової групи, для якої призначений підручник. Рівень доступності має бути таким, щоб учні могли успішно користуватися підручником для самостійного навчання.

Розвиток мотивації до пізнавальної діяльності у класі і поза ним. Підручник забезпечуватиме розвиток позитивних мотивів навчання, пізнавальних потреб та зацікавлень учнів за умови подання навчального матеріалу на посильному рівні складнощів; наявності новизни для учня у змісті навчання; оптимальної системи тренувальних, творчих, пізнавальних та інших завдань; практичної спрямованості матеріалу, можливості його застосування в житті; створення можливостей для учнів виявляти самостійність та ініціативність.

Зміст і структура підручника мають відображати основні етапи процесу навчання (від засвоєння навчального матеріалу до його застосування на практиці). Вимога реалізується шляхом включення до підруч-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

ника завдань на розвиток розумових дій (аналіз, синтез, порівняння, класифікацію, узагальнення і систематизацію; у тому числі виділення істотних ознак і властивостей, головного і другорядного, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; обґрунтування висновків тощо), завдань на розвиток самостійного критичного, дивергентного мислення.

Важливим завданням підручника є розвиток емоційного інтелекту – групи здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій та емоцій оточення. З метою активізації емоційної сфери учня підручник має включати вправи, спрямовані на усвідомлення власних емоцій, уміння управляти ними. Навчальна інформація з метою розвитку емоційного інтелекту може подаватися у змодельованих різних комунікативних ситуаціях, з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів.

Інтегровані підручники. В умовах інтеграції зміст освіти може бути представлений як цілісна система елементів, пов'язаних між собою в цільовому, змістовому, процесуальному і результативно-прогностичному аспектах. Відповідно розгортання змісту освіти може здійснюватися у різних видах інтеграції: тематичній, процесуальній; у межах однієї галузі; міжгалузевій, а також в межах інтегрованих занять, інтегрованих уроків, навчальних проектів. Застосування різних видів інтеграції, а саме:

- 1) повна інтеграція змісту різних навчальних предметів;
- 2) інтегрування навчального матеріалу з різних предметів з метою вивчення важливих наскрізних тем;
- 3) інтеграція видів навчальної діяльності учнів, що підпорядковані одній темі, – відкриває можливість створення варіативних підручників. Використовуючи варіативність структурування змісту інтегрованого підручника, доцільно дотримуватися такого орієнтовного алгоритму його створення: визначення цілей навчання; створення картки понять з тих предметів, які інтегруються (асоціативної павутинки з галузей, які допоможуть досягти цілей); структурування програми за темами; вибір діяльності учнів, яка забезпечить інтегроване навчання; розроблення показників досягнення поставлених цілей щодо очікуваних результатів, які матимуть інтегрований вираз.

Інтегрований підручник є носієм змісту і має повною мірою відображати завдання, зміст та очікувані результати з кожної освітньої галузі, що входить до складу інтегрованого предмета.

Зміст інтегрованого підручника має відображати такі компоненти:

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

способи пізнавальної та практичної діяльності (для прикладу: встановлення зв'язків між конкретними вчинками і ставленням людей; володіння прийомами планування робочого часу; тренування уваги, зосередженості та ін.); оцінні знання, знання про норми ставлення до явищ життя. Цей вид знань набуває першорядного значення і реалізується у таких умовах: учень розпізнає вчинки за певними критеріями; аргументує їх переваги; види знань, специфічних для складових освітніх галузей у їх взаємозв'язку.

У процесі конкретизації змісту тем інтегрованого підручника в системі завдань важливо передбачити:

- включення учня в активну пізнавальну діяльність, оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо;
- застосування практичних методів навчання, що в освітньому процесі створюють умови, за яких дитина виступає суб'єктом соціальної практики;
- використання набутих учнями знань про способи громадянської, історичної, соціальної та здоров'язбережувальної, природоохоронної, активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності; створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, тих якостей, які передбачено програмою.

Інтегрований підручник як якісно нова навчальна книга повинен відповідати загальним вимогам до навчально-методичного забезпечення та реалізувати притаманні лише йому особливості та вимоги до змісту та його структурування.

Українська мова як державна. Соціокультурний потенціал підручників з української мови повинен забезпечувати формування духовно-емоційного світу учнів, їхнього світогляду, моральних цінностей, громадянських якостей, розуміння важливості українського слова. Доцільно використовувати матеріали, які знайомитимуть з побутом, культурою, реаліями, ціннісними орієнтирами людей, для яких ці мови є рідними.

Вимогою до підручника з української мови для початкових класів з навчанням мовами національних меншин є його доповнення аудіосупроводом.

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

навчальна книга для класів (груп) з навчанням мовами національних меншин повинна структуруватися з урахуванням принципу білінгвальності. Доцільним є включення до змісту кожної теми двомовних словників, у яких подаються поняття, терміни, що вводяться в активне мовлення учня.

Антидискримінаційні вимоги. Антидискримінаційні вимоги до підручників спрямовані на запобігання в їх текстовому (конкретних завданнях, вправах, коментарях, примітках, звертаннях тощо) та ілюстративному компонентах дискримінаційних (у т.ч. стереотипних) положень (зображень) за ознаками: раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками (далі – визначені ознаки). Перелік наведений відповідно до ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Підручник відповідає антидискримінаційним вимогам, якщо:

1. Наявна пропорційна представленість осіб за максимально можливою кількістю визначених ознак - максимально різноманітних персонажів/дійових осіб різного віку, статі, місця проживання тощо.

Коректною вважається представленість якомога ширшого діапазону персонажів/дійових осіб: чоловіків/жінок, людей з різним місцем проживання, людей різних віросповідань і т. д.

2. Спостерігається представлення персонажів/дійових осіб переважно у нестереотипних соціальних ролях.

Образи мають бути різноманітними, персонажі/дійові особи повинні залучатися до найрізноманітніших форм та видів діяльності, своєю поведінкою відтворювати різні життєві сценарії. Наприклад, домашнім господарством на сторінках підручника займаються і жінки, і чоловіки, так само паритетно вони можуть обіймати різні посади.

3. Відсутня сегрегація і поляризація за визначеними ознаками.

Люди, яким притаманні визначені ознаки, на сторінках підручників (особливо в межах тих самих розворотів) представлені у спільній діяльності, не протиставляються одні одним.

4. Зображення людини загалом і загальнолюдських цінностей здійснюється через різні образи.

Коректними вважаються такі способи зображення:

а) поруч в одному сегменті тексту чи на тому самому розвороті використовуються різні образи за різними визначеними ознаками (цей

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

варіант є бажанішим);

б) різні образи за різними визначеними ознаками можуть використовуватися і окремо один від одного, але їх загальна кількість у тому самому підручнику має бути відносно паритетною.

5. Використовується недискримінаційна мова, тобто формулювання, позбавлені андроцентризму, сексизмів і будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів.

Коректними вважаються звертання у формі:

- збірних іменників (наприклад, учнівство);
- - описових конструкцій (учнівська аудиторія);
- за можливості – паралельні форми маскулітивів і фемінітивів (наприклад, учні й учениці).

Обов'язковим є використання авторами/-ками підручників термінології яка відповідає не лише законодавству, але й вимогам, що висуваються групами людей, які об'єднані певними ознаками.

Важливою складовою відповідності підручника антидискримінаційним вимогам є наявність завдань, вправ, коментарів, ілюстрацій, спрямованих на формування:

- полікультурної спрямованості (толерантного ставлення до представників/-ць різних народів, національних та етнічних груп, культур, традицій і вірувань, здатності до міжнаціонального і міжконфесійного діалогу);
- формування уміння виявляти і поважати різні точки зору; - формувати розуміння потреб та можливостей інших людей.

Підручник також не може містити інформацію, що спотворює зміст прав людини чи дає хибне уявлення про них.

Дизайнерські вимоги. Дизайнерські вимоги до підручників стосуються художнього оформлення верстки, якості ілюстративного матеріалу тощо. Художнє оформлення підручника полягає в раціональній, логічно чіткій і образно виразній архітектоніці книги. Воно має забезпечувати внутрішню Єдність видання як художньо-поліграфічного твору мистецтва, гармонійне сприйняття зорових образів разом з друкованим словом. Художня композиція видання має реалізуватись сучасними поліграфічними засобами. Під час художнього оформлення підручника важливо враховувати особливості сприйняття інформації учнями певного віку.

Одним із інструментів художнього оформлення книги є ілюстративний матеріал. Ілюстрування змісту навчального матеріалу повинно

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

мати дидактично обґрунтований зв'язок наочних зображень із текстом та іншими структурними компонентами підручника; реалізувати інформативність наочного зображення, яка полягає в тому, що ілюстративний матеріал має не тільки забезпечувати образне сприйняття інформації, усної чи представленої в тексті, але й містити додаткові відомості. Дидактична доцільність ілюстрацій забезпечується наявністю і коректністю завдань, спрямованих на роботу учнів з ілюстративним матеріалом. Ілюстрації повинні нести художньо-естетичну цінність, бути відповідними за художніми образами змісту підручника та реаліям життя. У підручнику не розміщують сюжетів, що ілюструють насильство чи провокують до нього.

У підручнику не повинно бути зайвих ілюстрацій, не пов'язаних із змістом основного та додаткового текстів. Декоративні зображальні елементи на берегах, малюнки у колоннитулах і колонцифрах не повинні ускладнювати сприйняття вербальної інформації.

Ілюстрації мають бути якісні, зрозумілі й доцільні, зі збалансованою кольоровою гамою, достатньо контрастні. Необхідно враховувати доречність вибору кольорів (дотримання умовних позначень кольорами, витримування від початку до кінця підручника умовні позначення кольорами), передбачати якість кольоровідповідності під час друку.

У підручнику можуть бути представлені ілюстрації/фотографії, пов'язаних з оточенням учня; ілюстрацій (фотографій), що відображають наукові моделі дійсності (схеми), графіки, діаграми тощо. Однотипні ілюстрації у підручнику мають бути виконані в єдиному стилі. Репродукції картин (або авторські твори – фотографії, ілюстрації тощо) мають бути підписані на сторінках основного тексту або винесені на окрему сторінку навчального видання із посиланням на конкретну сторінку підручника. Під час структурування сторінок слід уникати розривання тексту ілюстраціями.

Зміст ілюстративного наповнення та його кількість необхідно добирати з урахуванням вимог типової освітньої/навчальної програми та вікових можливостей учнів. Важливо, щоб ілюстрації реалізовували виховну функцію (зокрема щодо формування естетичних, етичних норм). До ілюстративного оздоблення підручника належать умовні позначення, що мають бути лаконічними, зрозумілими, і вживатися по всьому тексту.

Ілюстративна концепція дитячого видання повинна бути добре продуманою, креативною. Книжкова ілюстрація розвиває художній смак,

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

фантазію, відчуття кольору, форми, гармонії, ритму, пропорції. Малюнки у сучасній книзі для дитини повинні носити новаторський, нешаблонний характер, аби захопити школяра й певний час тримати його увагу.

Санітарно-гігієнічні вимоги до підручника визначаються Державними санітарними нормами і правилами «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей», затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18.01.2007 № 13, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України 30 січня 2007 року за № 77/13344.

Чинна нормативна база, що регламентує оформлення навчальних видань, покликана створити максимально комфортні умови для читання та запам'ятовування інформації. Оформлюючи цю категорію видань, видавцям не можна нехтувати вказівки стандартів, оскільки книжкове видання, особливо для найменшої вікової категорії читачів, не повинно становити загрози здоров'ю.

Критерії оцінювання електронних версій проектів підручників для закладів загальної середньої освіти (науково-методична експертиза):

1. Відповідність змісту підручника Державному стандарту початкової освіти/Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти – **0-3 бали**;

2. Відповідність змісту підручника очікуваним результатам, визначеним Типовою освітньою/навчальною програмою – **0-3 бали**;

3. Системність, логічність та послідовність викладу навчальної інформації – **0-3 бали**;

4. Оптимальність обсягу змісту підручника для досягнення здобувачами освіти очікуваних результатів – **0-4 бали**;

5. Наявність зрозумілого апарату орієнтування підручником – **0-1 бал**;

6. Науковість змісту, використання загальноприйнятої наукової термінології – **0-4 бали**;

7. Відповідність розкриття основних наукових положень віковим особливостям учнів – **0-4 бали**;

8. Забезпечення формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту», засобами підручника – **0-4 бали**;

9. Упровадження наскрізних змістових ліній «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність» (за наявності їх у на-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

вчальній програмі) – **0-4 бали;**

10. Можливості підручника для здійснення учнями самостійної освітньої діяльності, формування вміння вчитися впродовж життя – **0-4 бали;**

11. Наявність різноманітних вправ і завдань, розроблених з урахуванням засад педагогіки партнерства, що передбачає: співпрацю, співтворчість між учнями та вчителями; критичне осмислення ситуації; ситуації та питання для навчального діалогу; ситуації вибору і відповідальності; творче застосування набутих умінь тощо – **0-4 бали;**

12. Наявність завдань, пов'язаних з реальними життєвими потребами – **0-4 бали;**

13. Реалізація ціннісного компонента у змісті підручника – **0-3 бали;**

14. Мотивація навчальної діяльності учнів, розвиток інтересу до пізнання світу засобами підручника – **0-3 бали;**

15. Українознавче наповнення змісту підручника – **0-3 бали;**

16. Доступність і зрозумілість текстів підручника, відповідність їх нормам літературної мови – **0-3 бали;**

17. Забезпечення диференційованого підходу до навчання, індивідуалізації освітнього процесу – **0-4 бали;**

18. Реалізація інтегрованого підходу та міжпредметних зв'язків у змісті підручника – **0-4 бали;**

19. Відповідність змістового наповнення підручника віковим особливостям учнів – **0-3 бали;**

20. Дотримання наступності щодо раніше вивченого навчального матеріалу – **0-3 бали;**

21. Доречність, сучасність та логічне розміщення ілюстративного матеріалу як самостійного або додаткового джерела інформації – **0-3 бали;**

22. Доречність, сучасність оформлення обкладинки підручника – **0-2 бали;**

23. Відповідність змісту аудіосупроводу змісту підручника (для підручників з іноземних мов та української мови для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин) **0-3 бали;**

24. Наявність фактичних помилок **-4 – 0**

Критерії оцінювання електронних версій проектів підручників для закладів загальної середньої освіти (психолого-педагогічна експертиза):

1. Відповідність змісту підручника психофізіологічним особливостям і пізнавальним потребам учнів – **0-3 бали;**

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

2. Урахування у змісті підручника суб'єктного досвіду учнів – **0-1 бали**;
3. Розвиток мотивації до пізнавальної діяльності у класі і поза ним – **0-2 бали**;
4. Наявність завдань проблемно-пошукового характеру на розвиток мислення (критичного, творчого тощо) – **0-4 бали**;
5. Наявність завдань, що сприяють гармонізації емоційної сфери учнів, розвитку емоційного інтелекту – **0-2 бали**;
6. Наявність завдань з елементами рефлексії, самооцінювання, взаємооцінювання – **0-3 бали**;
7. Забезпечення в учнів відчуття досягнення успіху – **0-3 бали**.

1.2. СПІЕМ-освіта

1.2.1. Мотивація учнів закладів загальної середньої освіти до вибору технічних та інженерних професій

Слободяник О.В.,

доцент кафедри природничо-математичної освіти та технологій КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», кандидат педагогічних наук

Щороку сотні тисяч випускників шкіл постають перед вибором майбутньої професії, порівнюючи її суб'єктивну цінність та доступність. Одним із дієвих механізмів у вирішенні проблем зайнятості молоді є профорієнтаційна робота, орієнтована на обрання учнями тих професій, які є актуальними на ринку праці.

Сучасна система підготовки робітничих кадрів в Україні вимагає від майбутніх фахівців не лише досконалого володіння професійними якостями, а й вміння презентувати, рекламувати чи представляти результати своєї роботи чи роботи фірми, вміння проводити необхідну PR-компанію, що може бути вирішальним та важливим аспектом у просуванні суспільного продукту. Вміти бачити головне, вміти вдало показати, в потрібному ракурсі для глядача, аспекти діяльності та креативно мислити і швидко реагувати на зміни – одні із необхідних складових професіограми фахівця [3, с. 54].

Інноваційним напрямом освіти у світі і в Україні, що орієнтує учня

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

на отримання технічних та інженерних спеціальностей, є STEM-освіта, яка передбачає об'єднання природничих наук (Science), інженерії (Engineering), математики (Mathematics), використання нових технологій (Technology) та спрямована на інноваційне мислення і забезпечення потреби країни в добре підготовлених кадрах відповідних галузей.

Стан технологічного розвитку країн значною мірою визначається рівнем поширення в них високотехнологічного виробництва, організованого компетентним підприємцем – талановитою, освіченою людиною, яка, натрапивши на цінну наукову ідею, перетворює її на суть свого бізнесу та працевлаштування. Сьогодні популярною формою розвитку високотехнологічного підприємництва є створення стартапів, що передбачають побудову бізнесу на основі інновацій або інноваційних технологій. Особливо часто термін «стартап» застосовується відносно інтернет-компаній та інших фірм, які, зокрема, працюють у сфері інформаційних технологій, проте це поняття розповсюджується й на інші сфери діяльності.

Концепція STEM-освіти була вперше запропонована американським бактеріологом Р. Колвеллом у 1990-х рр., але активно почала використовуватися з 2000-х рр. STEM-освіта поєднує в собі міждисциплінарний і проектний підходи, основою для яких є інтеграція природничих наук у технології, інженерну творчість та математику. За даними досліджень, залучення 1% населення до STEM-професій підвищує ВВП країни на 50 млрд. дол., а потреба у фахівцях з цих сфер постійно зростає – в 2 рази швидше, ніж в інших професіях [1]. Освітні програми STEM розвивають учнів до дослідницької, аналітичної роботи, експериментування, критичного мислення. Відповідно до дослідження вчених Джорджтаунського університету, в 2014 р. прогнозована необхідна кількість працівників, пов'язаних зі STEM-освітою, до 2018 р. складе 8,65 млн. Зокрема, виробничий сектор із небезпечно великим дефіцитом співробітників, що володіють необхідними навичками, – майже 600 тис. осіб [2].

Багато розвинених країн, вслід за США, підхопили ініціативу розвитку STEM-освіти. Сьогодні навчальні заклади Великобританії, Австралії, Ізраїлю, Китаю пропонують студентам сертифіковані державні освітні програми в науково-технічній сфері. У країнах Європейського Союзу прогнозується, що попит на професіоналів у галузі STEM до 2025 р. зросте на 8%, тоді як на інші професії – тільки на 3% [4]. В Україні у 2015 р.

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

був підписаний Меморандум про створення Коаліції STEM-освіти, до якої в якості партнерів уже приєдналися 16 учасників.

Коаліція сформувала 7 ключових завдань: підготовка рекомендацій Міністерству освіти і науки України стосовно програм дисциплін, які входять до STEM-циклу; реалізація програм для впровадження інноваційних методів навчання в навчальних закладах; надання можливостей студентам для проведення дослідницької й експериментальної роботи на сучасному обладнанні; проведення конкурсів, олімпіад для самореалізації; створення інформаційних майданчиків; профорієнтація; розвиток міжнародного співробітництва [1].

Особливість STEM-освіти полягає в інтеграції навчання за темами, а не за предметами, що посилює значення міждисциплінарного і проектного підходів у конструктивному поєднанні природничих наук у технології, інженерної творчості і математики. Варто наголосити на переваги такої освіти щодо демонстрації науково-технічних знань в реальному житті шляхом розроблення, проектування конкретних «продуктів» й створення його прототипу для сучасного виробництва. У такій роботі розвиваються навички критичного мислення, комунікабельність, впевненість, адже більшість завдань вимагають самостійного пошуку способів їх виконання і прийняття рішень. Програми STEM-освіти реалізуються у закладах загальної середньої освіти у командній роботі, що сприяє розвитку визначальних ключових компетентностей учнів, серед яких і комунікативна. Досягнення успіху у виконанні завдань проектної роботи за програмою STEM є важливим чинником у виборі майбутньої професії певної галузі виробництва, адже STEM-навички є тією основою, яку учні можуть розширювати на наступних освітніх рівнях, обираючи певну технічну чи інженерну професію.

Консолідація рівнів освіти в навчальних закладах у багатьох високорозвинених країнах відображається трикутником впливу: «освіта наука – бізнес», а роль STEM-освіти при цьому є основою досягнення якісних результатів в умовах розвитку високотехнологічних виробництв.

Ми розуміємо всю серйозність цього твердження, тому переконані в необхідності організації різних проектів, які б охоплювали також роботу із закладами вищої освіти та компаніями-партнерами. Так, учні на місці мали б змогу побачити виробництво товарів і послуг, безпосередньо процес роботи на підприємствах: реалізацію реальних будівельних

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

проектів і роботу механічного ательє, випічку хліба на заводі і те, як працює технопарк. Екскурсії на реальні об'єкти дуже важливі для повного розуміння проектів, створених в STEM-центрах. На заняттях із використанням STEM-програм, учні, виконуючи своїми руками проекти, заглиблюються у світ науки та технологій, а під час екскурсій на виробництво – учні розуміють, наскільки все це важливо для їх майбутньої кар'єри.

Отже, на наш погляд, перспективи розвитку STEM-освіти в Україні є досить вагомими. Але в цьому питанні необхідний обережний підхід, який передбачає дослідження ринку та існуючих систем, які можна було б доповнити. Освітні програми в школах України складніші, аніж на Заході. Наукова та математична база шкільних програм дуже сильна. Лабораторні практичні програми теж є, і в деяких школах вони досить сильні. Але, не зважаючи на це, учні в школі майже зовсім не вчаться інженерному мистецтву і технологіям. Тому саме проектні уроки з інженерного мистецтва і технологій матимуть великий попит ще довгий час. А сюди входять робототехнологія, 3D-моделювання та друк, комп'ютерний інжиніринг, мехатроніка, а також аерокосмічна, механічна, електрична, будівельна, морська і промислова види інженерії. Можна сказати, що такого немає в багатьох школах.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що для активного впровадження STEM-освіти, необхідно співпрацювати з Міністерством освіти і науки України, намагатися допомогти школам у питаннях впровадження STEM-програм. На сьогоднішній день така співпраця вже налагоджена як експеримент. Тому для мотивації учнів шкіл до вибору технічних та інженерних професій необхідно поглиблювати співпрацю всіх зацікавлених сторін.

Список використаних джерел

1.STEM-образование в Украине: Перспективы развития. [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://womo.ua/stem-obrazovanie-v-ukraine-perspektivy-razvitiya/>.

2.Carnevale A. P., SmithN., MeltonM. STEM. Executive summary. [Электронный ресурс]. – 2014. URL: <https://cew.georgetown.edu/wp-content/uploads/2014/11/stem-execsum.pdf>.

3.Лісогор Л. Оптимізація професійно-кваліфікаційних параметрів

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

як умова підвищення конкурентоспроможності робочої сили в Україні // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 3. – С. 54.

4. Развитие STEM-образования в мире [Электронный ресурс].– Режим доступа: <https://mind.ua/ru/openmind/20185700-steam-obrazovanie-mirovoj-trend-prishedshij-v-ukrainu>.

1.3. Інноваційна освітня діяльність

1.3.1. Інформація про надання статусу базового навчального закладу-учасника регіонального рівня та затвердження звітів за етапами впровадження експерименту регіонального рівня

Засуха М.Ю.,

методист відділу моніторингу якості освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»

Відповідно до ***рішення колегії департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації № 3 від 19.09.2018, наказів департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації*** затверджено звіти:

– про завершення формувального етапу експерименту регіонального рівня з теми «Формування підприємницької компетентності старшокласників в умовах ринкової економіки» на базі Пашківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Макарівської районної ради (наказ департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації від 30.10.2018 № 303);

– про завершення експерименту регіонального рівня з теми «Корекція розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором» на базі дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Пролісок» Бучанської міської ради (наказ департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації від 30.10.2018 № 302).

Відповідно до ***рішення колегії департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації №2 від 27.02.2018, наказів Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»:***

1) ***надано статус базового навчального закладу-учасника ре-***

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

гіонального рівня з тем:

«Створення культурно-освітнього середовища на основі підвищення рівня духовної культури суб'єктів освітнього процесу як передумова реалізації концепції Нової української школи» на базі навчально-виховного комплексу «дошкільний навчальний заклад – спеціалізована загальноосвітня школа І ступеня – гімназія «Софія» Києво-Святошинського району (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 192 від 21.11.2018);

– «Формування основ світобачення у дітей дошкільного віку на заняттях з дитячої філософії» на базі дошкільного навчального закладу № 9 «Сонечко» м. Переяслава-Хмельницького (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 193 від 21.11.2018);

– «Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників на основі вдосконалення методичної роботи закладу освіти» на базі Черняхівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Кагарлицького району Київської області (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 191 від 21.11.2018);

– «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді засобами декоративно-прикладного мистецтва» на базі Буртівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Кагарлицької районної державної адміністрації (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 194 від 21.11.2018).

2) *про результати впровадження експерименту регіонального рівня* з тем:

– «Становлення основ моральної вихованості у дітей дошкільного віку в умовах освітніх трансформаційних процесів сьогодення» на базі дошкільного навчального закладу № 7 «Берізка» Переяслав-Хмельницької міської ради – *організаційно-підготовчий етап* (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 198 від 21.11.2018);

– «Виховання духовної культури дітей старшого дошкільного віку на основі створення музейного простору в дошкільному навчальному

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

закладі» на базі дошкільного навчального закладу № 10 «Любовонька» м. Переяслава-Хмельницького – *концептуально-діагностичний етап* (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 196 від 21.11.2018);

– «Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі» на базі дошкільного навчального закладу (ясел-садка) комбінованого типу «Зірочка» Обухівської міської ради – *формувальний етап* (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 195 від 21.11.2018);

– «Формування екологічної компетенції вихованців дошкільного навчального закладу на території підвищеного радіоактивного забруднення на базі дошкільного навчального закладу (центру розвитку дитини) «Пролісок» Макарівської селищної ради – *формувальний етап* (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 197 від 21.11.2018).

3) *про завершення експерименту регіонального рівня* з тем:

– «Управління професійним розвитком педагогів позашкільного навчального закладу на засадах акмеологічного підходу» на базі Іванківського районного центру дитячої та юнацької творчості (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 189 від 21.11.2018);

– «Естетико-натуралістичне навчання і виховання в умовах позашкільного навчального закладу» на базі дитячого естетико-натуралістичного центру «Камелія» Броварської міської ради Київської області (наказ Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» № 190 від 21.11.2018).

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

1.4. Шкільна бібліотека

1.4.1. Проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек у Київській області

Зініченко Л.В.,

*завідувач відділу музейної освіти та бібліотечної справи
КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних кадрів»*

Відповідно до листа Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України від 19.07.2018. № 22.1/10-2570 «Щодо наказу Міністерства освіти і науки України від 12.08.2014 № 931 «Про проведення щорічного Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек», листа департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації від 13.08.2018 № 01-13/979 «Про проведення Всеукраїнського місячника» з метою підняття престижу шкільної бібліотеки та її ролі у національно-патріотичному вихованні дітей та молоді з **1 по 30 жовтня 2018 року** заклади загальної середньої освіти Київської області долучилися до проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек під гаслом «**Шкільна бібліотека – центр творчого розвитку дитини**», який присвячений 100-річчю від дня народження видатного українського педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського.

У рамках місячника шкільних бібліотек були організовані та проведені різноманітні бібліотечні заходи. Бібліотекарі перебували у пошуках нових підходів, форм роботи, використовували традиційні. Кожна бібліотека прагнула стати центром творчого розвитку дитини.

Під час проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек були організовані книжкові тематичні **виставки**: «Василь Сухомлинський – дітям»; «Що було головним у моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей»; «Хай оживає істина проста – людина починається з добра»; «Всі добрі люди – одна сім'я»; виставка-портрет «Великий гуманіст, мислитель, педагог Василь Сухомлинський».

Стало доброю традицією для учнів 1-х класів проводити дні (тижні) **відкритих дверей, екскурсії-знайомства** до бібліотеки: «Подорож до Книжкового міста»; «Бібліотека радо відкриває двері»; «Подорож у світ казки».

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Нові книжкові надходження – необхідна умова для зацікавлення книгою, знайомство з автором, новими виданнями. Формування фондів бібліотек та популяризація літератури Василя Олександровича відбувалося у рамках **благодійної акції** «Подаруй бібліотеці книгу».

Проведення різноманітних **конкурсів, вікторин** надає можливість учням проявити вміння, розкрити свій творчий потенціал. Молодші школярі залюбки брали участь у **конкурсах малюнків**: «Мій найулюбленіший герой», «Малюю улюблену казку» за творами В.О.Сухомлинського; для учнів основної школи було організовано **виготовлення лепбуків** «Екологічне виховання» за творами Сухомлинського. Створено **релаксаційні зони** «Територія творчості», де надавалися матеріали для створення лепбуків, розмальовки та аплікації по творах автора; проведено **конкурс стіннівок**: «Моя улюблена книга», «Бібліотека моєї мрії», «Роль книги в житті В.О.Сухомлинського»; **гра-вікторина** «В нашій серці Україна»; конкурси малюнків «Малюю улюблену казку» за творами В.О.Сухомлинського; творчі конкурси «Літературні твори Василя Сухомлинського в скульптурі».

Прославляючи славне минуле та сьогоднішнє України бібліотечні працівники Київщини проводили **години спілкування, бесіди** для учнів-користувачів за творами В.О.Сухомлинського: «Подорож до світу казок та оповідань Василя Олександровича Сухомлинського»; «Добро починається з тебе»; огляди інтернет-ресурсів «Міжнародний день шкільних бібліотек»; **бібліотечні уроки**: «Я народився і жив для добра і любові»; «Книга: подорож у часі»; «Василь Сухомлинський – дітям»; «Подорож у країну радості й добра»; **літературні подорожі**: «Казковий світ Василя Сухомлинського», «Людина починається з добра»; «Чи уважний ти читач?»; «Біографія та творчість В. Сухомлинського»; «Від краси слова до краси душі»; «Подорож книжковим містом. Книжчина доля»; **виховні заходи**: «Казка в гості завітала»; «Я не ображу рідної природи»; «Живемо за заповідями Василя Сухомлинського»; **літературні читання** з елементами інсценізації творів великого педагога «Квітка сонця», «Лялька під дощем», «Яблуко в осінньому саду».

Про історію книги та роль книги в житті людини учні-користувачі дізнавались на **уроках-бесідах, уроках-подорожах, годинах цікавої інформації, віртуальних подорожах**: «Основні елементи книги», «Історія виникнення книги», «Довідковий апарат», «Чи уважний ти читач?», «Комп'ютер і книга в інформаційному суспільстві», «Ключ від бібліоте-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

ки», «Безсмертя книги». Заходи супроводжувались презентаціями, відеофільмами, віртуальними подорожами «Бібліотеки України/світу» та «Музеї України/світу». Проводились екскурсії до музею В.Сухомлинського в установи «Державний вищий навчальний заклад Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди» та «Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського». Для користувачів бібліотек були оформлені **полички найпопулярніших книг** «Час читати», **фотогалереї** «Бібліотек@ – інформація – знання – успіх».

Цікавими заходами для користувачів стали: **тиждень родинного читання** для вихованців групи продовженого дня «Я прочитаю тобі казку»; для учнів-користувачів основної школи **буккросинг** «Жива книжкова полиця»; **урок-гра** «Хочу стати книголюбом!»; **квест** «Ми-Сухомлиністи» для старшокласників.

Постійно проводиться робота щодо збереженню підручників: **рейд-перевірка** стану збереження підручників, **інформаційні хвилинки** «Звернення підручників до учня», **бесіди** «Книжчина лікарня» тощо.

Бібліотекарями створено **куточки пам'яті** «Сучасний педагог», **інформаційні куточки** та **стенди** «Бібліотечний вісник» на яких презентуються **інформаційні бюлетені**: «Календар знаменних та пам'ятних дат», «Життєвий і творчий шлях В.О.Сухомлинського», «Події жовтня в Україні та світі визначають...», **інформаційні листки** «Літературні ювіляри жовтня».

Працівниками бібліотеки Київського навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» підготовлено традиційну та віртуальну книжкову виставку «Гуманіст. Мислитель. Педагог»; бібліографічний список літератури «Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського в розвитку творчих здібностей особистості».

Творчі доробки, традиційні та нові форми роботи шкільних бібліотекарів були презентовані під час проведення «круглого столу»: "В.О.Сухомлинський та сьогодні". У процесі роботи обговорювались питання щодо національно-патріотичного виховання як пріоритетного напрямку діяльності бібліотек в сучасних умовах.

Заходи, які проводили шкільні бібліотекарі протягом місяця, продемонстрували відповідальний, фаховий, творчий підхід до роботи, уміння налагодити співпрацю з педагогічним колективом, батьками, і зацікавити учнів книгою.

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Інформацію про проведені заходи розміщено на сайтах закладів освіти.

1.5. Історія освіти

1.5.1. Євгенія Волощенко – репресований український педагог

Рокицька О. Д.,

методист відділу музейної освіти та бібліотечної справи Комунального навчального закладу Київської обласної ради "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів"

Наше дослідження зумовлене потребою відродження невідомих сторінок історії освіти Київщини в умовах дії сталінського тоталітарного режиму, повернення імен освітян, які невинно стали жертвами політичних репресій.

Тоталітарний режим, його продукт – політичні репресії – відчутно вплинули на українське суспільство 20-30-х років минулого століття [6]. Передусім наголошуємо, що жертв масового терору комуністичного режиму в радянській Україні була велика кількість, серед них винищена інтелектуальна еліта – освітяни та науковці.

Є. Волощенко народилася 24 грудня 1900 року в м. Києві в родині викладача гімназії [2]. Культурне середовище, у якому зростала Євгенія, мало значний вплив на її формування як особистості; дівчинка часто відвідувала заходи, організовані в гімназії, мріяла про педагогічну роботу [3].

Навчалася в першій Київській гімназії, яку закінчила із золотою медаллю. Після завершення навчання давала приватні уроки, аби мати необхідні кошти для проживання. Революційні події 1917 року та проголошення Центральною радою Української Народної Республіки (УНР) певним чином позначилися на формуванні політичного світогляду і професійної орієнтації Є. Волощенко [3, с. 98]. Є. Волощенко не могла залишатися осторонь цих подій, вона брала участь у громадському житті та поділяла ідеї щодо створення Української незалежної держави. Як активістку її відрядили навчатися у робітфак при КІНО (мета функціонування установи – підготувати людей до здобуття вищої освіти), де Євгенія Іванівна навчалася протягом трьох років [3].

Надзвичайна працелюбність Є. Волощенко, її бажання самовдоско-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

налюватися проявилися в тому, що вона без відриву від роботи (від 1926 року) навчалася на педагогічному факультеті Київського інституту народної освіти (КІНО). Згодом працювала у школах м. Києва та в дитячому будинку дитини; одночасно поринула у громадську діяльність, зосереджуючи увагу на просвітницькому й педагогічному напрямках. Ідеї новаторства українського відродження надихали молодого педагога: вона брала активну участь у ліквідації неграмотності дорослого населення, проводила заняття в лікнепах і гуртках, була активним діячем Київського товариства "Просвіта" (організувала концерти, спектаклі для робітничої молоді).

У 1926-1937 роках Є. Волощенко як член КП(б)У водночас із педагогічною і громадською діяльністю здійснювала активну партійну роботу, працювала агітатором із комсомольської роботи серед робітничої молоді, організувала осередки РЛКСМ. Водночас у 1930-1933 роках значну увагу приділяла дітям-сиротам, опікувалася їх харчуванням, забирала додому із дитячого будинку, підгодовувала, рятуючи від голодної смерті. Незважаючи на складні умови життя цього періоду, взяла на виховання із дитячого будинку дівчинку-сироту. А ще з листопада 1931 року до червня 1935 року навчалася в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту педагогіки, працювала над дисертаційною роботою.

Високий рівень організаторських умінь, самовідданість педагогічній праці сприяли призначенню Євгенії Іванівни на посаду завідувача Христинівського районного відділу народної освіти у квітні 1933 року, де вона працювала до 1935 року. У районі в той час (як і в Україні в цілому) були серйозні проблеми: голод 1932-1933 років фактично унеможлилював повноцінне навчання: 50-70% школярів не з'явилися у вересні до школи, а брак учителів сягав 98% [9, с. 255]. Зважаючи на те, що на початку 30-х років минулого століття більшість учителів республіки не мали навіть середньої освіти, керівник вирішувала питання підвищення їхньої кваліфікації на вечірніх і заочних відділеннях педагогічних технікумів, спеціальних педагогічних курсах, гуртках, організованих Наркомосом УСРР; організувала створення в сільських школах сільськогосподарських кабінетів, гурткову роботу тощо; проводила наради педагогів району з питань складання примірних навчальних планів і програм, необхідних для засвоєння учнями основ наук, потрібних для життя й участі в соціалістичному будівництві.

Відповідно до постанови радянського уряду особливу увагу керів-

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

ник приділяла розвитку системи шкіл фабрично-заводського учнівства і шкіл селянської молоді, відкриттю гуртків, курсів, шкіл для подолання технічної неграмотності робітників. Протягом 1933-1934 років три старші класи загальноосвітніх шкіл було перетворено на технікуми.

Ураховуючи визначні організаторські здатності, виявлені під час праці у Христинівському районі, партійна влада доручила Є. Волощенко важливе і складне завдання – розбудову народної освіти Київщини. У червні 1935 року, після закінчення аспірантури, Євгенію Іванівну було рекомендовано обкомом партії та особисто М. Межуєвим (завідувачем облвню в 1934-1935 рр.) на посаду завідувача Київського обласного відділу народної освіти. Одночасно її було призначено секретарем облвиконкому.

У 1935-1937 роках Є. Волощенко працювала на посаді завідувача Київського обласного відділу народної освіти. У той час у 26 районах Київської області було 4000 шкіл, 30 тисяч учителів і більше сотні інших культурно-освітніх закладів, що створювало певні труднощі в організації діяльності та належного контролю за цим процесом. Як керівник Євгенія Іванівна здійснювала ефективну управлінську діяльність в області, про що свідчать її звіти про роботу [3]. Як зазначено в матеріалах політичної біографії, укладеної в ході слідства, вона виїжджала у школи області разом з інспекторами, надавала методичні поради, перевіряла навчальну діяльність, проводила окружні наради та виступала з доповідями.

У складний період згорання українізації та проведення русифікації всіх сфер українського життя, економічної розрухи та голоду, вона намагалася втілювати накази Наркомосу України, відкриваючи в області систему шкіл фабрично-заводського учнівства і шкіл селянської молоді (Біла Церква, Бровари, Васильків, Сквиря, Фастів, Тараща). Однак нестача педагогічних кадрів, які б мали належну освіту, гостро відчувалася в школах області (що, безумовно, було пов'язано з голодом, арештами та репресіями вчителів). Тому заплановане їй вдалося виконати лише частково, а от відкрити російські школи не вдалося.

Напружену педагогічну та організаційну діяльність Євгенія Іванівна поєднувала із плідною науковою творчістю, планувала захист кандидатської дисертації в Українському науково-дослідному інституті педагогіки. Неодноразово виступала з доповідями про результати своїх педагогічних відкриттів під час засідань на педагогічних секціях, друкувалася у виданні "Шлях освіти". За активну і самовіддану працю була нагороджена Центральним виконавчим комітетом України. Педагог була

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

сповнена сил і нових задумів. Але все раптово закінчилося.

Маховик сталінської репресивної машини набув обертів: на початку 1933 року було здійснено "чистку" в Наркомосі, в органах народної освіти вишукували "шкідників" з когорти "буржуазних націоналістів". Згідно рознарядки за наказом М. Єжова від 30 липня 1937 року № 00447 на Київську область за першою категорією (тобто розстріл) визначено 2 тисячі осіб. Наказ вступав у дію від 5 серпня 1937 року. Восени 1937 року в політичних ізоляторах НКВС уже перебувало вище керівництво області. Трагічна доля не обминула й Наркома В. Затонського, хоч він і зарекомендував себе надзвичайно ретельним виконавцем рішень партійних органів та "наводив більшовицький порядок" у системі освіти України [5]. Саме за його командою розпочалася "чистка" освітніх закладів від "шкідливих елементів", якими, на думку Наркома, була переважна більшість педагогів і навіть учнів. За даними дослідників, упродовж 1933 року втратили роботу понад 4 тисячі вчителів із "класово-ворожих елементів, які пробралися до школи". Нового розмаху "чистка" серед учительства набула від квітня 1936 року, коли проводили атестацію вчителів. 22 грудня 1937 року Політбюро прийняло рішення про звільнення з посади Наркома освіти В. Затонського, а в січні 1938 року він був виключений зі складу керівних органів ЦК КП(б)У як "ворог народу".

У жовтні 1937 року під час партійних зборів Є. Волощенко було звинувачено в буржуазно-націоналістичному ухилі та виключено з партії. Активна організаційно-педагогічна та громадська діяльність була деяким партійцям не до вподоби. Парторг зазначав, що Є. Волощенко мало виконує партійних завдань, веде себе зверхньо та "по-шкідницьки" віднеслася до атестації вчителів. Її критикували за низький рівень знань учнів, за недоліки в організації і проведенні іспитів, за провал атестації вчителів, за те, що мало відкривала російських шкіл та звинуватили в такому: "Волощенко... проводила активную вредительскую буржуазно-националистическую работу в системе областного народного образования, направленную на разрыв школы, срыв закона о всеобщем. Ее вредительская деятельность была направлена на отмежевание украинской культуры от культуры русского народа и дружественных народов Великого Советского Союза..." [3, с. 91, 94]. У загальній атмосфері непорозуміння і критики Євгенія Іванівна під час партзборів намагалася довести, що вона не винна, але все було марно, двигун сталінської репресивної машини набрав обертів.

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

9 жовтня 1937 року в газеті "Пролетарська правда" було опубліковано статтю С. Шухмана "Буржуазні націоналісти в обласній освіті" [16], у якій автор інформував: "Недавно виключено з партії колишнього завідувача обласної освіти Волощенко за зв'язок з ворогами і провал роботи в галузі народної освіти, знято з роботи заступника завідувача обласної освіти Котляренка" [16, с. 2].

Тож у розквіті сил та багатогранних задумів педагога було безпідставно звинувачено як буржуазного антирадянського націоналіста, "ворога народу" й заарештовано 23 жовтня 1937 року [3].

Висунуті проти неї звинувачення Є. Волощенко рішуче відкидала. Слідство тривало 2 місяця, і весь цей період Євгенію Іванівну тримали в Лук'янівській в'язниці.

Із метою виявлення фактів підривної шкідницької антирадянської діяльності в народній освіті Київщини за справою Є. Волощенко було призначено експертну (дознавальну) комісію із працівників обласного відділу народної освіти у складі Фунштейна, Ефимова, Янкелевича, Друкарова. За висновками роботи Київського обласного відділу народної освіти дознавальна комісія дала висновок про те, що Є. Волощенко допустила немало помилок у керівній діяльності. Педагога звинувачували в тому, що за період її роботи в області не було відкрито жодної російської школи, до того ж дуже мало працювало російськомовних класів, зірвано роботу курсів: "Волощенко упорно не розширяла мережу російських шкіл в області. Достатньо сказати, що в Київській області було 36 російських шкіл при наявності 75 німецьких. На курси мовознавства замість 300 осіб було набрано тільки 43" [3, с. 101]. Євгенія Іванівна погоджувалася із недоліками в роботі, але категорично заперечувала зв'язок із ворогами та приналежність її до антирадянської націоналістичної організації.

Справа завідувача обласної освіти Є. Волощенко набула розголосу. Протягом двох місяців відбувався допит свідків, склалися протоколи та здобувалися свідчення, перевірялася її робота за попередні роки, вишукували "шкідників" в освіті, тероризуючи всіх, хто працював поряд з нею.

27 грудня 1937 року Військова Колегія Верховного суду СРСР засудила Є. Волощенко за "участь в антирадянській українській націоналістично-терористичній організації" за статтями 54-7, 54-8, 54-11 УРСР до 10 років тюремного ув'язнення з конфіскацією майна та 5 років "поразки в правах" [3, с. 159]. Справу педагога слухали в закритому судовому засіданні без участі обвинувачів і захисту та без виклику свідків.

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Судом Є. Волощенко визнано винною в тому, що з березня 1937 року вона була учасником антирадянської організації і за дорученням М. Межуєва проводила корупційну та буржуазно-націоналістичну діяльність в органах Київського обласного управління освіти. У висновках комісії зазначено: "Волощенко проводила контрреволюційну буржуазно-націоналістическую роботу в системі Народного образования. Вражеская деятельность Волощенко и Котляренко закладывала проведения мероприятий, направленных на отрыв от Советской Украины, на отмежевание культуры украинского народа от культуры братского русского народа" [3, с. 81].

На суді Євгенія Іванівна категорично заперечувала факти будь-якої причетності до контрреволюційної антирадянської діяльності, зокрема і шпигунство, та виражала своє лояльне ставлення до радянської влади. Також пояснила, що вперше почула про існування такої організації на процесі слідства над М. Межуєвим. Проте неправдиві сфальсифіковані свідчення Кожеми і Шадермана про її участь у антирадянській підривної діяльності було взято до уваги (у 1957 році вони ще раз дали свідчення на користь реабілітації Є. Волощенко, зазначивши, що 1937 року вони підписали протоколи в результаті незаконних методів впливу на них).

Отже, Є. Волощенко, перебуваючи на посаді керівника обласного відділу народної освіти, у тяжких економічних і соціальних умовах намагалася вирішити питання неграмотності та малограмотності населення регіону – учнів, дорослих, педагогів. Зазначаємо також, що її діяльність була спрямована на виконання численних державних розпоряджень і постанов у сфері освіти; також вона була активним громадським і партійним діячем. Однак це не завадило потрапити їй під репресивну машину; основні звинувачення – "контрреволюційна буржуазно-націоналістична діяльність", "участь в антирадянській українській націоналістично-терористичній організації", "відмежування культури українського народу від культури братнього російського народу", "недостатнє розширення мережі російських шкіл" – дозволяють зробити висновок, що політика держави була спрямована на нищення національної ідентичності народів, зокрема й українського, які входили до складу Радянського Союзу, завдяки русифікації, відмови від усього національного.

Тож у розквіті сил педагога й управлінця Є. Волощенко було безпідставно звинувачено в українському буржуазному націоналізмі та

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

шпигунстві й засуджено на 10 років позбавлення волі. Репресована відбувала незаконний вирок у різних тюрмах Росії: Володимирській, Орловській, Ярославській – та після звернення з листом про перегляд її справи щодо реабілітації до "батька Сталіна" в 1941 році була заслана на Соловки. Морально-психологічне приниження – "ворог народу", – а згодом кримінально-політичне та фізичне виснаження не зламали духу української інтелігентки. Євгенії Іванівна не втрачала надію й вірила в реабілітацію. Шість разів (за 34 місяці ув'язнення), зокрема в 1939, 1940, 1941 роках вона подавала заяву щодо перегляду її справи як неправдиво звинуваченої та безпідставно засудженої, але все було марно. Є. Волощенко померла в концтаборі на Соловках у 1942 році, не дочекавшись перегляду справи. На той час їй виповнилося лише 42 роки [3, с. 180].

Значасемо також, що репресії прокотилися і "службовою вертикаллю", а потім – за принципом ланцюгової реакції: зі справи керівника Є. Волощенко почалася "чистка" й "зачистка" її підлеглих – працівників Київського обласного відділу народної освіти – та освітян Київщини [3, с. 188]. Було засуджено її заступників – Княжицького та Котляренка (одного із них до розстрілу), заступника методичного кабінету облвню Й. Луцика, секретаря парткому Карнауха, завідувача лекційного бюро Спотаря, колишнього завідувача обласного відділу М. Межуєва,, заступника наркома освіти А. Хвилю, Миронченко, Червоного та інших. Майже всіх співробітників облвню було звинувачено у протиставленні української мови російській, більше 500 осіб звільнено з посад та понад 100 педагогів заарештовано (за даними А. Кожеми, зам. керівника шкільного управління облвню) [3, с. 12]. Звільненню підлягали керівники районних відділів освіти та майже кожен директор школи; окрім того, було заарештовано та засуджено п'ятдесят учителів та двадцять інспекторів області за справою Є. Волощенко. До "кубла" "ворогів народу" було віднесено Долгіна, завідувача Фастівського районного відділу народної освіти, Зрайчука, завідувача Макарівського районного відділу народної освіти, Шматько та Духновського, завідувача Сквирського районного відділу народної освіти, Чепеля, завідувача Ладиженського районного відділу народної освіти, директорів – Десятника, Долгіна, Коблеса, Торяника, Шабатина, Цетенко, Чепеля та інших. Жертвами терору та репресій стали також педагоги Христинівського району, де попередньо працювала Є. Волощенко [3, с. 91].

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Період хрущовської "відлиги" дав змогу переглянути справи за-суджених і реабілітувати несправедливо звинувачених. Клопотання про реабілітацію та перегляд справи Є. Волощенко подали її чоловік І. Критський та сестра С. Волощенко. Верховний суд СРСР надав дозвіл Наркомосу та НКВД України зібрати відомості за справою Є. Волощенко повторно.

У висновку комісії Наркомосу УССР від 25 травня 1940 року йшлося про те, що в акті від 1 грудня 1937 року висновки про шкідливу антирадянську діяльність Є. Волощенко зроблено не обґрунтовано, встановлено, що Фунштейн, Ефимов, Друкаров, Якилевич підписали акт від 1 грудня 1937 року, однак жоден із них не мав конкретних даних про шкідливу антирадянську діяльність Є. Волощенко, що цей акт укладено та передруковано явно з вимогами та під тиском НКВД [3, с. 129-130, 134-135].

Постановою Військової колегії Верховного суду СРСР від 14 травня 1957 року було переглянуто справу Євгенії Іванівни Волощенко, завідувача Київського обласного відділу народної освіти (1935-1937 рр.); за новими відкритими обставинами справу було закрито за відсутністю складу злочину. У зв'язку "з нововиявленими обставинами" в 1956 році Є. Волощенко реабілітовано посмертно [3, с. 223, 228-229].

Тривалий час про Є. Волощенко взагалі ніде не згадувалося. І лише в часи Української незалежної держави маємо змогу повернути та відродити імена тих, хто став жертвою сталінської тоталітарної системи. Відкриття архіву Служби безпеки України в м. Києві 2000 року дало змогу дізнатися правду про репресованих та написати нарис про Є. Волощенко, репресованого педагога, завідувача Київського обласного відділу народної освіти 1935-1937 років.

2001 року було організовано музей історії освіти Київщини, у якому створено портретну галерею "Завідувачі Київського обласного відділу народної освіти", серед яких представлено і Є. Волощенко. Нині маємо змогу під час екскурсій музеєм розповідати відвідувачам про життя і професійну діяльність Є. Волощенко, розкривати трагізм її долі.

Ідеологічне забезпечення політичних репресій, спрямованих проти наукової інтелігенції, педагогічних працівників, було одним із важливих напрямів партійної, організаційно-ідеологічної роботи в радянській Україні у 30-х роках ХХ століття. Партійна радянська система нищила

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

українську інтелігенцію – освітян, науковців, письменників, діячів культури, – намагаючись остаточно знищити українців як самобутню націю, перетворити їх на складову радянського народу.

Список використаних джерел

1. Даниленко В. Сталінізм на Україні (20-30 роки) / Даниленко В., Касьянова Г., Кульчицький С. – К., 1991. – 96 с.
2. Державний архів м. Києва. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 202. – Арк. 2.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 6. – Спр. № 3409 (Волощенко Є.І.) – 256 арк.
4. Кір'янова О. Сучасна вітчизняна історіографія (2000 р. – 2011 р.) про професійну діяльність української науково-педагогічної інтелігенції в культурно-освітніх процесах радянської України в 20-30-х рр. ХХ ст. // Наукові записки з української історії : збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 31. – С. 176–182.
5. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України : монографія: в 2-х т. / І. Л. Лікарчук. – К. : Видавець Єшке О.М., 2002. – Т. 1 (1917-1943 рр.). – 328 с.
6. Литвин Н.М. Політичні репресії проти наукової інтелігенції в радянській Україні в 1920-1930-х роках (ідеологічні аспекти проблеми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Н. М. Литвин ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 23 с.
7. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. Посіб. / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. – К. : Знання, 2006. – 447 с.
8. Міщенко І. Репресовані педагоги Польського педагогічного інституту [Електронний ресурс] / І. Міщенко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2014. – Випуск 702–703. – С. 64–69. – (Серія "Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvchmuipmv_2014_702-703_15.
9. Марочко В. Репресовані педагоги України : жертви політичного терору (1929-1941) / В. Марочко, Г. Хіллінг. – К. : Науковий світ, 2003. – 302 с.
10. Осмолівська О.Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920-1930-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 "Історія

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Україні" / О. Ю. Осмоловська. – Донецьк, 2004. – 25 с.

11. Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937-1938 років : Указ Президента України від 21 травня 2007 року № 431 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/431/2007>.

12. Рада при Народному комісарі освіти УСРР // Комуніст. – 1936. – 26 квітня.

13. Реабілітовані історією. Київська область. Книга друга. – К. : Основа, 2007. – 1040 с.

14. Україна в добу "Великого терору (1936-1938 рр.) / авт.-упорядн. Ю. Шаповал [та ін.]. – К. : Либідь, 2009. – 544 с.

15. Шаповал Ю. Політичний терор в Україні у 30-50-ті роки. Стан і перспективи дослідження / Ю. Шаповал // Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі? – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2002. – С. 191–238.

16. Шухман С. Буржуазні націоналісти в облнаросвіті / С. Шухман // Пролетарська правда. – 1937. – 9 жовтня. – С. 2.

1.6. Нові видання

1.6.1. Презентуємо видання «Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу»

Боярчук О.І.,

методист відділу виховної роботи та позашкільної освіти, старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»

Матеріали посібника розроблено за результатами *проекту Всеукраїнського Фонду «Крок за кроком» «Просування громадянської освіти в початковій школі в контексті нових освітніх стандартів»* у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) і здійснюється Рац в Україні.

Презентуємо нове видання: *Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу: навчально-методичні матеріали для педагогів,*

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КЕРІВНИКІВ І ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

батьків та учнів перших класів / Банах О. В., Боярчук О. І., та ін. / під заг. ред. Бібік Н. М., Араджионі М. А. – К.: ФОП «Парашин К. С.», 2018. – 880 с.

Розроблені навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів перших класів з формування громадянської компетентності є доповненням до 34 модельних тижнів. Навчально-методичні матеріали *схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (протокол № 16 від 13 вересня 2018 р.)* як додаткові матеріали до існуючих модельних навчальних програм (модельних навчальних тижнів) для першого класу як ресурс з конструювання освітнього процесу для розвитку громадянської компетентності учнів першого класу Нової української школи.

Розроблені навчально-методичні матеріали для педагогів, батьків та учнів перших класів з формування громадянської компетентності є:

- керівництвом для педагогів щодо навчальних видів діяльності для учнів перших класів під час освітнього процесу та одночасно матеріалами, які можуть використовувати батьки для глибшого розуміння теми, надання допомоги дітям у її засвоєнні;

- матеріалами для учнів перших класів, представленими через практичні вправи, інформаційні повідомлення, дискусійні та дослідницькі питання, матеріали для читання, завдання для роботи в групах, самостійної роботи;

- завданнями, через які дитина може залучити батьків до спільної роботи, обговорення, розробки проектів тощо.

РОЗДІЛ II. ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Організація інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти

Дерій О.В.,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів"

Важливою складовою державної політики в Україні є прогресивні зміни в стратегії розвитку освіти для дітей з особливими освітніми потребами з домінуючим напрямком – упровадженням інклюзивної освіти в заклади загальної середньої, дошкільної, позашкільної та професійно-технічної освіти. Філософія інклюзивної освіти тісно переплітається з концепцією реалізації прав людини та рівної доступності й участі в усіх сферах життя.

Нормативним підґрунтям організації інклюзивної навчання дітей із особливими освітніми потребами є: Закони України «Про освіту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 06.09.2018 № 2541-VIII; Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872 (зі змінами від 9 серпня 2017 р. № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»); наказ МОН України №609 від 08.06.2018 «Про затвердження Примірнього положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»; інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 № 1/9-384 «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», що розроблений з метою запровадження порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти.

Інклюзивне навчання організовується у закладах загальної середньої освіти незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, шляхом комплектування класів учнями з нормотиповим розвитком та учнями з особливими освітніми потребами. Зарахування учнів з особливими освітніми потребами до класів з інклюзивним навчанням здійснюється за бажанням батьків та/або осіб, які їх замінюють, на підставі письмової заяви батьків, відповідно до порядку, встановленого для закладу загальної середньої освіти та висновку інклюзивно-ресурсного центру.

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

РОЗДІЛ II. ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;

- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;
- створення корекційно-розвиткового середовища для задоволення освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами;

- створення позитивного мікроклімату у закладі загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;

- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;

- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до створення індивідуальної програми розвитку.

Для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти необхідно створити відповідні умови:

- безперешкодний доступ до території та приміщень освітнього закладу, в тому числі для дітей з вадами опорно-рухового апарату, які пересуваються на візку, та дітей з вадами зору;

- забезпечення освітнього закладу необхідними навчально-методичними посібниками, наочно-дидактичними та індивідуальними технічними засобами навчання;

- забезпечення педагогічними кадрами, які володіють методами роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (зокрема, учителями-дефектологами, учителями, які працюють в інклюзивних класах (асистентами учителя іншими фахівцями вузького спрямування).

Організувати освітній процес дітей з особливими освітніми потребами необхідно у комплексному поєднанні з корекційно-розвитковою роботою відповідно до індивідуальних особливостей на основі індивідуального підходу. Ефективність навчально-виховної роботи досягається шляхом надання таким учням корекційної допомоги. Для проведення корекційно-розвиткових занять в індивідуальному навчальному плані учня передбачається від 3 до 8 годин на тиждень, відповідно до його індивідуальних особливостей. Кількість годин на тиждень для проведення корекційно-розвиткових занять з кожним учнем встановлюється з урахуванням рекомендацій висновку інклюзивно-ресурсного центру. Корекційно-розвиткові заняття проводяться як у першу, так і в другу

РОЗДІЛ II. ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

половину дня корекційними педагогами: вчителем-логопедом, вчителем-тифлопедагогом, вчителем-сурдопедагогом, ортопедагогом, а також практичними психологами, реабілітологами та іншими фахівцями.

У Законі України «Про загальну середню освіту» регламентовано комплектування класів з інклюзивним навчанням дітьми з особливими освітніми потребами:

– 1-3 учня з особливими освітніми потребами з: інтелектуальними порушеннями, порушеннями опорно-рухового апарату, зі зниженим зором, слухом, затримкою психічного розвитку та іншими порушеннями розвитку;

– не більше 2 дітей: з комплексними порушеннями.

Освітній процес у класах з інклюзивним навчанням у закладах загальної середньої освіти здійснюється відповідно до робочого навчального плану школи, складеного на основі Типових навчальних планів закладів загальної середньої освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України, з використанням програм, підручників та посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки для закладів загальної середньої освіти (пункт 9 із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 588).

Відповідно до особливостей інтелектуального розвитку учня може розроблятися індивідуальний навчальний план (абзац другий пункту 10 в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 588).

Важливими складовими інклюзивного навчання є командний підхід, задоволення індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами, співпраця з батьками, психолого-педагогічний супровід, толерантне ставлення та створення безбар'єрного освітньо-розвиткового середовища для дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 588 «Про організацію та зміст інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» та наказу МОН України від 08.06.2018 № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» для дітей з особливими освітніми потребами розробляється індивідуальна програма розвитку (ІПР).

Індивідуальна програма розвитку – документ, який містить детальну інформацію про дитину, індивідуальну навчальну програму з усіма необхідними адаптаціями та модифікаціями навчальних матеріалів, за по-

РОЗДІЛ II. ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

треби – індивідуальний навчальний план та додаткові освітні послуги, які отримує дитина з особливими освітніми потребами.

Індивідуальну програму розвитку розробляє команда психолого-педагогічного супроводу, до складу якої входять: директор освітнього закладу, заступник директора з навчально-виховної роботи, учителі, асистент учителя (якщо рекомендований інклюзивно-ресурсним центром), практичний психолог, соціальний педагог, а також медсестра, учитель-дефектолог та інші педагогічні працівники які рекомендовані у висновку інклюзивно-ресурсного центру. Також до команди, яка розробляє ІПР, обов'язково залучаються батьки та/або особи, які їх замінюють. Індивідуальна програма розвитку затверджується керівником навчального закладу, батьками та всіма фахівцями які приймали участь у розробленні ІПР. Метою цієї роботи є створення освітнього середовища з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Індивідуальний навчальний план розробляється для дітей, які мають інтелектуальні або комплексні порушення розвитку (слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями тощо); складається на основі робочого навчального плану школи з урахуванням рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру. Він визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета, та тижневу кількість годин. У плані враховуються додаткові години на корекційно-розвиткові, індивідуальні і групові заняття, рекомендовані інклюзивно-ресурсним центром, курси та факультативи за вибором тощо. Такі години враховуються під час визначення гранично допустимого тижневого навантаження.

Розклад уроків для дітей із особливими освітніми потребами складається з урахуванням індивідуальних особливостей їх навчально-пізнавальної діяльності, динаміки розумової працездатності протягом дня і тижня та з дотриманням санітарно-гігієнічних вимог.

Оцінювання навчальних досягнень дітей із особливими освітніми потребами здійснюється згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів та обсягом матеріалу, визначеним навчальною програмою (абзац перший пункту 15 із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 588).

Обов'язковою умовою при складанні індивідуальної навчальної програми та індивідуального навчального плану (за потреби) є врахування висновків та рекомендацій фахівців інклюзивно-ресурсного центру стосовно створення для дитини навчальної програми.

Індивідуальна навчальна програма розробляється на основі типо-

РОЗДІЛ II. ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

вих навчальних програм закладів загальної середньої освіти з відповідною їх адаптацією та модифікацією на один рік за умови, що двічі на рік (за потреби частіше) вона переглядається з метою коригування.

Реалізація означених вимог інклюзивної освіти дозволяє отримати такі очікувані результати:

а) для дітей з особливими освітніми потребами:

- поліпшення навчальних результатів;
- формування комунікативних, соціальних і навчальних навичок;
- підвищення самооцінки й відчуття себе частинкою цілого;
- розширення можливостей для налагодження нових дружніх стосунків;

б) для всіх дітей:

– отримання досвіду спілкування з дітьми з особливими потребами, що дає можливість виховання доброти та милосердя, формування гуманістичного світогляду;

– підвищення самоповаги, діти навчаються цінувати і поважати людей із фізичними вадами, бачити людину, а не їх особливості;

– формування потреби саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення;

в) для вчителів:

– допомагає налагодити співпрацю й застосувати командний підхід до вирішення проблем та визначити шляхи подолання труднощів;

– забезпечує можливості для професійного розвитку;

– допомагає усвідомити важливість розроблення індивідуального навчального плану для дітей із різноманітними потребами;

– дає змогу збагатити власний досвід викладання різноманітними методами і прийомами.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах дуже важливою є співпраця з додатковими фахівцями: вчителями-дефектологами, практичними психологами, вчителями-логопедами та іншими спеціалістами. Фахівці певної спеціалізації працюють в тісному контакті з вчителями, постійно ведуть спостереження за розвитком дитини, проводять корекційно-розвиткову роботу з дітьми з особливими освітніми потребами, а також надають вчителям і батькам консультативно-інформаційну допомогу.

Оцінювання навчальних досягнень дітей із особливими освітніми потребами має бути стимулюючим.

З метою визначення критеріїв оцінювання дітей з особливими освітніми потребами доцільно користуватися посібником Чеботарьової О.В.,

РОЗДІЛ II. ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Блеч Г.О. «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку».

Державна підсумкова атестація дітей з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до Положення про державну підсумкову атестацію.

Таким чином, освіта дітей з особливими освітніми потребами набуває актуальності щодо забезпечення права кожної дитини на здобуття якісної освіти шляхом модернізації освітньої галузі, невід'ємною частиною якої є інклюзивна складова.

Список використаних джерел

1. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. Наук. праць / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупасової. — Вип. 11. — К., 2016.
2. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / під заг. ред. Софій Н. З., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015.
3. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. – К., 2016.
4. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали. /Укладач – Софій Н. З., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 70 с.
5. Кононенко Ю. Про навчальні плани та організацію навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2017/2018 навчальному році : [комент. листа МОН України від 07.06.2017 № 1/9-315] / Юрій Кононенко // Без Бар'єрів. – 2017. – № 13/14 (лип.)

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

3.1. Мистецька освіта

3.1.1. Особливості використання інтеграції у змісті мистецької освітньої галузі як складової загальної середньої освіти

Ковальова С.В.,

завідувач кафедри суспільно-гуманітарної освіти КНЗ КОР "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів", кандидат педагогічних наук, доцент

Мистецтво – це не живопис, не поезія, не музика, а творчість, в якій вони всі об'єднані.

(А.Швейцер)

Живопис дає образ і думку, і необхідно створити у своїй уяві настрій.

Поезія слова дає думку, і за нею потрібно створити і образ, і настрій, а музика дає настрій, за яким необхідно відтворити і думку, і образ.

(Римський-Корсаков)

У сучасних умовах реформування вітчизняної системи освіти на засадах компетентнісного підходу, нагальної потреби у реалізації концептуальних ідей Нової української школи, Державних стандартів загальної середньої освіти постає необхідність у використанні інтеграції при вивченні предметів освітніх галузей. Важливу роль у в означеному процесі відіграє мистецька освітня галузь, спрямована на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас, через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських і національних цінностей [8].

Аналіз теоретичних джерел та результатів практики впровадження інтегрованого навчання в освітній процес закладів загальної середньої освіти, свідчить про особливості використання інтеграції в шкільній мистецькій освіті. Варто зазначити, що поняття "інтеграція" було уведено в

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

науці ще у 1857 році англійським ученим Г.Спенсером. Слово «інтеграція» в перекладі із латинської мови означає відновлювання, поповнення, що розкриває стан внутрішньої цілісної зв'язаності диференційованих частин і функцій системи, як вища форма взаємодії, особливість якої виявляється у взаємопроникненні елементів, переходу в іншу якість.

У загальнонауковому аспекті *інтеграція* (від лат. *Integer* – цілий) – це процес пристосування і об'єднання розрізнених елементів в єдине ціле при умові їх цільової та функціональної однотипності. Дослідженню проблем інтеграції знань на міжнауковому, філософському педагогічному рівнях вивчали С. Гончаренко, Б. Кедров, Б. Новик, О. Спіркін, В. Тюхтін та ін. Основні положення теорії міжпредметних зв'язків у цілісному процесі навчання були об'єктом дослідження І. Волощука, Н. Лошкарьової, В. Максимової, В. Федорової та ін. Загалом же ця проблематика досліджувалася в дисертаційних працях (Р. Гуревич, О. Левчук, Л. Медведєва, С. Старченко, Ю. Сьомін, Т. Тарасова, О. Тимошенко, М. Чапаєв, О. Янзіна та ін.)

У цілому відзначимо, що в науці не існує єдиного визначення цього терміну. Це поняття розглядається дослідниками як:

– важлива риса сучасної науки; не тільки нова її організація, а й головне – внутрішній її стан, єдина умова адекватно відобразити новий предмет дослідження, відбиваючи при цьому всі його сторони одночасно в їхньому зв'язку [5];

– взаємозв'язок наук і наукових знань, їхня взаємодія завдяки використанню спільних ідей, засобів, прийомів дослідження навколишньої дійсності, тобто ущільнення знань у постійно вдосконалюваних формах пізнання і вираження пізнаного [6];

Інтеграцію як процес трактують багато дослідників, по-різному пояснюючи це явище, а саме, як:

– процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілісному організмі, який є характерним для живих систем [2];

– процес органічний, пов'язаний із якісними змінами всередині кожного елемента, який входить у систему [4];

– процес і результат побудови такої цілісності, яка створюється синтезуванням наукових знань на основі фундаментальних закономірностей природи [2];

Процеси художньо-естетичної інтеграції також є предметом вивчення у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників: Л.Масол, Л. Предтеченської, О. Рудницької, Л.Савенкової, Н.Терентєвої, О.Щоло-

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

кової та інших.

На особливу увагу заслуговують праці Л. Масол, у яких розкрито механізми пізнання та розуміння особливої специфіки й закономірностей інтеграційних процесів змісту загальної мистецької освіти, обґрунтовано передумови дидактичної інтеграції, яка охоплює усю систему навчання і виховання учнів – формуванні в учнів цілісної картину світу. Практична реалізація ідеї інтеграції у закладах освіти, як зазначає Л. Масол, вирішується на двох основних рівнях: інтеграція змісту освіти (зовнішня і внутрішня, міжпредметна і предметна, понятійна та світоглядна, повна або часткова, та інтеграція у процесі навчання і виховання (інтегративні педагогічні технології, методики інтегрованих курсів) [5].

Стратегія інтегративності загальної мистецької освіти, яка забезпечує створення цілісної багатомірної художньої картини світу визначена як пріоритетний орієнтир її подальшого розвитку. Інтеграція мистецької освіти впливає на подолання художньої однобічності її суб'єктів, формування поліхудожньої свідомості на основі інтеграції знань за принципом галузевого взаємопроникнення та усунення міждисциплінарної відокремленості у вивченні предметів естетичного циклу.

Сучасна педагогіка мистецтва ґрунтується на визнанні того, що можливості мистецтва збагачувати духовні сутнісні сили особистості, потреба доторкнутися до духовних цінностей значно посилюються за умови осягнення існуючої спільності між окремими видами художньої творчості. Зміст інтегрованого навчання необхідно розглядати як спорідненість різних елементів знань про особливості розкриття багатоаспектності довколишнього світу, відображення реальності розмаїтною мовою ліній, барв, звуків, які людина сприймає за допомогою зору, слуху та інших органів чуття.

Як переконує досвід, тенденції інтеграції зовсім не розмивають видову і жанрову специфіку мистецтва, а, навпаки, збагачують розуміння кожного з них. Відповідно вчителю в організації навчально-виховного процесу необхідно **враховувати різні способи використання різних видів мистецтва** на уроці:

1. Вивчення окремих видів мистецтв (інтеграція відсутня), при цьому відбувається накопичення знань про засоби виразності в одному з видів творчості.

2. Використання прикладів взаємодії мистецтв, до якої належить демонстрація близьким за настроєм, стилем або жанром творів музики й живопису з метою їх комплексного впливу на сприймаючого, який дає

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

можливість осягнути і зіставити різні художні мови, що створює основу для творчої активності, асоціативного мислення, збагачення емоційно-чуттєвої сфери, художньо-естетичних вражень.

3. Розгляд художнього синтезу, в якому відбувається органічне злиття різних видів художньої творчості (інтеграція на рівні художнього синтезу), в якому розкриваються процеси взаємопроникнення засобів виразності (візуальних, слухових, кінестетичних (бачу, слухаю, рухаю), ефект сприймання яких полягає в єдиному полісенсорному впливі на емоційно-почуттєву сферу суб'єкта сприймання [9; 12].

Інтеграція означає взаємопроникнення мистецтв, вироблення спільного підходу до їх вивчення, спосіб поліхудожнього пізнання мистецьких явищ. У широкому значенні інтеграцію знань у мистецькій освіті вчені розглядають як послідовність етапів опанування художньої мови і набуття досвіду її сприйняття: від окремих видів моносенсорних мистецтв до відчуття та розуміння форм їх органічного поєднання.

Новий підхід до реалізації змісту програм освітніх галузей пов'язаний з інтеграцією навчальних предметів і предметних циклів, формуванням ключових та міжпредметних компетентностей. Це зумовило у зміст навчання введення *наскрізних змістових ліній* – соціально значущих надпредметних тем, які сприяють формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях. Зміст наскрізних змістових ліній є складовою основного змісту освіти і реалізується через відповідні трактування, приклади і методи навчання, створення надпредметних, загальношкільних проєктів (зокрема, через творчу роботу, яка виходить з наскрізних тем або інтегрує навчальні предмети) тощо [8].

Використання інтегративного підходу в мистецькій освіті та її зв'язком із іншими освітніми галузями виражається в акцентуванні взаємодії різних видів мистецтва в рамках освітньої галузі та пошуку міжпредметних зв'язків із предметами інших освітніх галузей, інтеграції шкільного навчання мистецтв із соціокультурним середовищем тощо. Практична реалізація ідеї інтеграції у закладі освіти, зазначає Л. Масол, вирішується на двох основних рівнях: інтеграція змісту освіти (зовнішня і внутрішня, міжпредметна і предметна, понятійна та світоглядна, повна або часткова, та інтеграція у процесі навчання і виховання (інтегративні педагогічні технології, методики інтегрованих курсів) [5; 7].

Кожен вид мистецтва володіє специфічними виразними засобами і можливостями впливу на особистість. Ще у свій час Р. Роллан стверджу-

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

вав, що твори мистецтва не існують поза простором та часом, тому що в кожному з них об'єктивно опосередковані численні зв'язки з іншими творами, життєвим та художнім досвідом тощо. Один вид мистецтва продовжується та завершується в іншому.

Соколова О.В., розкриваючи інтегративні принципи пізнання мистецтва розвитку системи видів мистецтва з позиції відокремлення – синтез – аналізує праці А. Зіся й підкреслює думку про те, що для сучасного мистецтва такі тенденції, як збереження видового суверенітету і тяжіння до синтезу, дуже важливі й постають як нові – з одного боку. Але з іншого - вони обидві починаються з глибокої давнини і, безумовно, що і художній синтез, і відокремлення мистецтв – явища закономірні й супроводжують майже всю історію розвитку мистецтв [11].

Розглянемо певні ключові поняття, які важливо розуміти при осмисленому використанні інтеграції у шкільній мистецькій освіті.

До ключових понять інтеграції, які розкривають об'єднання частин у певний тип цілісності, основою якої є взаємодія, взаємовплив, взаємозв'язок, взаємопроникнення належать наступні:

1. *Комплекс* як багатогранна цілісність, що зумовлюється різними відносно самостійними елементами, які взаємодіють між собою й передбачають інтеграцію та диференціацію.

2. *Синтез*, який розуміється як однорідна органічна цілісність при повному взаємозлитті взаємодіючих елементів, який не визнає диференціацію [5; 9;11].

На думку О.П. Рудницької, головне завдання вчителя при здійсненні інтегративних зв'язків полягає в тому, щоб формувати художньо-образне мислення учнів, закладати основи розуміння вираженого змісту художнього твору. В історії розвитку мистецтва синтез існував у двох формах, одна з яких включала просторові мистецтва (скульптура, архітектура, декоративне мистецтво, монументальний живопис, дизайн ландшафтів та інтер'єрів), які сприймаються зором. Інша форма стосується мистецтв, які одночасно сприймаються слухом і зором, до яких належить хореографія, театр, кіно, телебачення, відео, кольоромузика [9].

Про синтез мистецтв свідчить взаємопроникнення жанрів у музиці та живопису, до яких можна віднести такі: картини, картинки, ескізи фрески, поеми в музиці, сонати, симфонії, прелюдії, ноктюрни, елегії. Зразком "музичного живопису" є візуальні образи М.Чюрльоніса "Соната моря", "Соната сонця", "Соната весни" [10; 11].

Ідеєю синтезу мистецтв захоплювався М.Леонтович, який вивчав

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

взаємозв'язок між музикою та світлом у контексті емоційно-естетичного переживання мистецької мови. Композитор ознайомлював учнів із сімома кольорами спектра, які відповідають семи музичним звукам, використовуючи ідею синопсії (кольорового бачення). Він цікавився проблемою природнього зв'язку звуку із фарбами, підкреслював їх спільну основу.

Прикладом інтеграції при вивченні мистецтв є використання картини К.Моне "Поле маків", сповненої сяючого літнього дня, лілової далечини, яскравого килима квітів, який палає посеред зелені на зеленому плані та симфонічного прелюду К.Дебюсі "Післяполудневий відпочинок фавна", насиченим сонцем, теплом та пахощами, що не тільки посилює колорит картини, але й доповнює та поглиблює живописний образ [12, с.123].

У мистецькій скарбниці можна назвати приклади музичних творів українських імпресіоністів, які можуть бути яскравим матеріалом для інтеграції. Так, композитор Ф.Якименко створив "Три п'єси на українські теми" та цикл "Картини України". Своєрідні прояви імпресіонізму знаходимо в індивідуальному стилі Барвінського, що полягає в милуванні прозорими світлими барвами. Композитор використовував фігурацію – образ "гра води". Прийоми імпресіонізму використовував В.Лятошинський у композиціях камерно-вокального й інструментального жанрів: "Місячні тіні", "Відображення" для фортепіано. Образний світ його музики забарвлений мінливими, швидкоплинними настроями, витонченими прихованими емоціями. Це – дбайливо виплеканий світ недосяжної краси, поданий крізь призму "місячного" колориту поезії символістів або бурхливої напруженості розвитку емоцій. Лятошинський вдається до таких характерних засобів як примхлива у своїх контурах лінія мелодичних арабесок у кольоровій гамі відчуття вібрації хвиль чи струменів води.

У свій час К.Ушинський писав, що педагог, який прагне що-небудь закарбувати у свідомості дітей, повинен піклуватися про те, щоб якомога більше органів чуття взяли участь в акті запам'ятовування [12, с.62]. Художнє мислення, художнє сприймання базується на теорії асоціацій, у якій виявляється здатність нервової системи до асоціативної діяльності. Нервова система є фізіологічною передумовою взаємодії відчуттів, у яких асоціації дозволяють інтегрувати і формувати загальну чуттєвість, пов'язану із психологічним механізмом синестезії. Синестезія, або співвідчуття, являє собою міжсенсорні асоціації, які виникають у суб'єкта внаслідок взаємовпливу візуальних, слухових та інших образів мистецтва і

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

зумовлюються інтегративною природою конкретно-чуттєвого осягнення художнього смислу. Синестезія стає результатом взаємопроникнення елементів мовних структур, властивих різним видам художньої діяльності [4]. У художній діяльності як особливому виді творчості синестезія "практично той же асоціативний образ, але з більш чітким глибоким і стабільним зв'язком на рівні мимовільної взаємодії органів чуттів", – вважає В.Остроменський [10, с.64].

Відомий вчений-експериментатор Б.Галєєв у своїй праці "Співдружність почуттів і синтез мистецтв" на практичних прикладах розглядає феномен взаємопроникнення людських відчуттів у колі комунікативних відношень з мистецтвом у процесі його сприймання. Автор розуміє синестезію як процес або результат його міжчуттєвої, міжсенсорної асоціації [1].

"Неможливе абсолютне розрізнення художніх систем, вони обов'язково будуть перетинатися, і деяка сукупність елементів буде схожою для всіх споріднених систем", - зазначає О.Жарков [3, с.62]. Практичне функціонування синестезії в процесі мистецького навчання забезпечується, зокрема, особливими прийомами художнього перекладу, інтерпретаційних вмій, які сприяють словесному художньому викладу сприйнятого твору. Ось чому вчителям мистецьких дисциплін необхідно володіти художньо-образним словом, епітетами, метафорами для того, щоб організувати художньо-педагогічне спілкування з мистецтвом.

Важливим засобом реалізації змісту інтегративної мистецької освіти, заснованої на комплексі та синтезі мистецтв, є використання мистецьких аналогій, які виступають як подібність, схожість художніх образів та засобів музичної виразності в різних видах мистецтва. Прикладом можуть бути інтегровані уроки на теми: "Осінь елегія", "Зимова фантазія", "Літня мозаїка", "Весняний подих", "Розлилися води на чотирі броди", " Ода любові" тощо. У старших класах цікавими можуть бути уроки, методологією яких виступає філософія мистецької освіти, естетика, де спільність тем розкривається на основі спільних та протилежних категорій добра і зла, любові та ненависті тощо. Суть методу аналогії полягає в порівнянні творів за адекватним настроєм, ідеєю, засобами виразності, а також за контрастним настроєм. Такий метод передбачає накопичення емоційно-естетичного переживання і заснований на співставленні вербальної, інтонаційно-звукової, візуальної мови, а також мови рухів та жестів. Використання мистецьких аналогій цінне тим, що воно "уподібнюється сприйманню навколишньої багатоплощинної

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

дійсності, яка відображається в головному мозку не в окремих її проявах, а цілісно, різнобічно, в єдності зорових і слухових вражень. [12, с.172].

Як приклад може бути музика І.Стравінського та творчість П.Пікасо. Характерна тембральна правдивість, вражаюча відповідність тембру, кольорова гама образів споріднює музику цих митців, в яких колір асоціюється з певною музичною тональністю. В "Тарантелі" М.Мошковського відчувається холодність, тривожність, напруженість. Висхідні та нисхідні арпеджовані ходи, що чергуються з репетиціями та настирливий ритм надають мелодії внутрішньо-схвильованої динаміки. Ця музика аналогічна за настроєм та засобами виразності картині І.Айвазовського "Хвиля", у якій кольорова гама виникає із співставлення свинцево-сірих тонів неба з іскристим забарвленням кришталевої води, що відповідає суворій простоті порівнюваних творів. Саме спільність колористичних знахідок митців сприяє глибокому проникненню в мистецькі образи.

При порівнянні творів великого значення набуває ритм, що виступає як елемент структури композиційної побудови твору, якому підпорядковане розташування кульмінацій, взаємозв'язок протиставлення і упорядкування в часі смислових однакових відрізків, закономірна зміна однакових елементів форми та інтервалів між предметами у просторі [6].

Ритм - серце музики, джерело розвитку її емоційно-психологічного змісту, руху музичної думки. Наприклад, до "Коломийки" М.Ф.Колеси доцільно використати картину В.А.Монастирського "Копиці", в якій передано велич природи, гармонійну красу засобом ритмічного протиставлення. У картині відчувається ритм гостроверхих смерек, вертикалей шоломоподібних копиць сіна, пірамідальних гір першого та другого планів, які протиставляються ритму горизонтальних смуг хмар, що завершує верхню частину полотна. У результаті співставлення образів приходимо до висновку, що природа Карпат найкраще відповідає контрастним протиставленням у композиціях. Обидва твори не є наслідком миттєвого настрою, їм характерна певна філософічність, яка передається через цілісність емоційного та раціонального.

Поряд із ритмом, що виражає глибину творів, особливе значення відводиться просторовому відтворенню (скульптурі, живопису) та звукової перспективи в музиці. "Ні для кого не є таємницею, що зорова і слухова перспектива – цілком тотожні, відмінність тільки в тому, що вони створюються і сприймаються двома фізично різним органами. Як часто гра великого майстра нагадує картину з різними планами: на першому плані зображення неначе вискакує з рами, тоді як на останньому – ледве

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

синіють гори і хмарки. Згадаймо хоча б Перуджіно, Рафаеля, Клода Лорена, Леонардо, наших великих художників і нехай вони вплинуть на вашу гру, на ваш звук" [13, с.176].

Просторове уявлення виступає основою звукової перспективи, формою бачення музичного образу в двохвимірному (тривимірному) плані, що зумовлює одночасне переплетення контрастних мелодичних ліній. Наприклад, у поліфонічних творах сприйняття звукових ліній тотожне з одночасним сприйняттям пластичних зображень, а також скульптурних композицій, що підкріплюють поліфонічність музичного образу. Зокрема, до фуґи до-мажор із циклу "Дванадцять прелюдій і фуґ для фортепіано" Л. Скорика спорідненою є скульптурна композиція М.Г.Манізера "Пам'ятник Шевченкові", в якій відбито відповідні музичному образу просторові зображення.

Серед аналогій, які своєрідно впливають на розвиток творчої фантазії, художньо-образного мислення необхідно використовувати літературні аналогії. За своєю природою, як зауважує М.С.Каган, словесний образ є "виражальним описанням, в якому слово слугує таким же побудовчим матеріалом в конструюванні образу як колір у живопису, звук у музиці, жести у танці" [3, с.102-103].

У мистецтві слова структура образу зумовлена характером його матеріально-знакових засобів. Письменник оперує словами, кожне з яких містить деяке абстрактне поняття. Проте він комбінує ці поняття так, щоб їх поєднання викликало в свідомості читача образ саме конкретного описуваного явища і одночасно виражало переживання його людської цінності. Словесний образ містить у собі виражальне уявлення як образ живописний, тобто впливає шляхом понять і виражальною інтонацією. Відомо, що у віршах Т.Шевченка, П.Тичини важливу роль відіграє звукова зображальність, а лірика Л.Костенко, В.Сосюри відрізняється музичним звукописом. Якщо змістом музики є емоції, почуття, переживання людини, то в літературному мистецтві важливим засобом емоційного переживання відіграють літературні епітети, порівняння, метафори.

Виразність мовних і музичних інтонацій ґрунтуються на одній і тій же об'єктивній передумові (передавати стан людини). Все багатство музичних засобів, багатство елементів музики має інтонаційну природу.

Весна,

А вітер - наче восени.

Чекає дощ зірватися щомиті,

Але як рідко ти приходиш в мої сни.

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Великим смутком спогади омиті.

Цей вірш Ліни Костенко розкриває емоційний образ "Елегії" М.Лисенка. Помірний поступ нисхідних інтонацій надає музиці сумного, меланхолійного характеру. Виразність при декламуванні віршів надає їй особливого емоційного колориту. Інтонація є витокком змісту художнього твору і конкретизує характеристики музичної образності та переживання. Елегійний настрій поезії створює необхідну атмосферу емоційно-естетичного сприйняття, співучість та живе дихання, що сприяє глибшому усвідомленню музичного образу.

Архітектура як один із видів мистецтва, що існує в сукупності різного роду побудов, є безпосереднім вираженням "чистої" духовності, уяви, піднесеного величного. Складність усвідомлення її як цілісного художнього утворення полягає в тому, що зіставлення простору і часу не відразу піддається осмисленню на філософському рівні, яке передбачає усвідомлення їх суспільної сутності. Будівлі архітектури, спроможні збудити різні відтінки настрою (світлі, похмури), дають простір людським переживанням, проте облишені конкретності розвитку почуття, переживання. Архітектура перш за все сприймається зором, який дає найбільш точну й невичерпну інформацію про образ. На думку І.Стравінського, відмінності між відчуттям, які "виробляє музика і архітектура, просто не існує". Він зазначав, що "не можна краще визначити відчуття, які спричиняє музика, як ототожнити їх із тими враженнями, які викликає у нас споглядання архітектурних форм" [13, с. 100].

Дуже влучно про емоційну своєрідність та спорідненість архітектурних і музичних образів сказав Й.Гете, який назвав архітектуру "зам'янілою музикою". Прикладом спорідненості мистецтв можуть бути собор Паризької Богоматері (Нотр дам де Парі), який непокірною спрямованістю висхідних ліній, загостреністю кінцівок створюють незламно-пристрасний настрій музичного образу, який перегукується зі стрімкою, поривчастою, напруженою мелодією головної партії 1 частини Сонати №1 Л.Бетховена.

Програма інтегрованого курсу "Мистецтво" побудована за принципом поліцентричної інтеграції: в єдиному тематичному блоці поєднується зміст двох домінуючих змістових ліній - музичного та візуального (образотворчого) мистецтва, а також елементи синтетичних мистецтв (хореографія, театр, кіно тощо). Між ними встановлюються тісні зв'язки з обов'язковим врахуванням як універсальних художньо-естетичних закономірностей, так і специфіки мови кожного з мистецтв. Техно-

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

логія конструювання інтегрованого курсу передбачає виявлення певних дидактичних одиниць, представлених у внутрішньо-предметній логіці і елементів міжпредметної логіки зі зв'язками різної типології. Характер і обсяг цих зв'язків може бути різний – від окремих фактів до узагальнюючих понять [5].

Важливу роль у грамотному, компетентному використанні інтеграції в мистецькій освіті є розуміння загальних для природи мистецтва закономірностей, **засобів мистецької виразності**, до яких належить: *ритм, гармонія, пропорція, рівновага, симетрія та асиметрія, динаміка і статика, контраст і нюанс*.

В образотворчому мистецтві для розвитку навичок аналізу та інтерпретації художнього образу необхідно зосередити особливу увагу на : **формі** (графічна, пластична, декоративна тощо); **кольорі** (*емоційний стан і настрої кольорових співвідношень*); **композиції** (*площинних, об'ємних і просторових форм, перспектива, динаміка і статика, ритм, симетрія, силові лінії*). У **музичному мистецтві** це – *інтонація, розвиток, форма (будова, композиція)*. Для безпосереднього сприйняття будь-якого виду мистецтва **інтегруючими категоріями** є: *емоції, почуття, пафос, афекти, образ*.

Для інтелектуального осмислення мистецьких творів, розвитку критичного мислення в учні такими категоріями є: *форма, композиція, жанр, стиль, напрям*.

Ми розділяємо думку Просіної О.В., яка розкриваючи сутність інтеграції в шкільній мистецькій освіті, виокремлює **слуховізуальні відповідності** у музичному та образотворчому мистецтві. На них варто звертати увагу на уроках інтегрованого курсу "Мистецтво", моно –предметному викладанні музичного і образотворчого мистецтва [7, с.14].

Музичне мистецтво	Образотворче мистецтво
динаміка музики	динаміка "жесту" (це і рух його у глибину, і зміна яскравості)
мелодійний розвиток	динаміка пластики, малюнка;
темп музики	швидкість руху і трансформації візуальних образів;
метр, ритм	акценти в динаміці візуальної пластики;

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

тембровий розвиток	кольоровий розвиток пластики;
зміна тональності	розвиток колориту всієї картини або кольорових планів
зміна ладу	прояснення колориту;
змінення регістрів	зміна розміру і концентрації світла.

Таким чином, розуміння педагогами мистецьких дисциплін концептуальних основ інтеграції мистецької освіти, особливостей використання інтеграції в шкільній мистецькій освіті, психологічного феномену синестезії (одночасного відчуття, що передбачає виникнення у людини різних чуттєвих модальностей – візуальної, слухової, кінестетичної, які впливають на створення полімодальних образів), сприятиме більш глибокому проникненню в емоційно-логічний образний зміст різних видів мистецтва, пробудження осмисленого інтересу до активного спілкування з ним.

Осміслене використання інтегрованих зв'язків комплексу та синтезу мистецтв у процесі мистецького навчання забезпечує цілісний природний художньо-естетичний розвиток особистості, створює умови для реалізації змісту освітньої галузі "Мистецтво" на засадах компетентнісного підходу, сприяє формуванню художньо-естетичного світогляду та уявлень учнів, необхідних для створення у них цілісного художнього та полікультурного образу світу. Разом із цим, інтегроване мистецьке навчання створює сприятливі умови для розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту комунікативних умінь особистості в контексті реалізації завдань Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Галеев Б.М. Содружество чувств и синтез искусств. - М.: Знание, 1982. – 61 с.
2. Каган М.С. Музыка в мире искусств. – С-Пб, 1996. – 232 с.
3. Жарков А.Н. Художественный перевод в музыке: проблемы и решения. – Дис... канд. пед. наук. – К., 1998. – 168 с.
4. Кондаков И.В. Эффект синестезии в литературно-художественной критике // Художественное творчество. – Л.: Наука., 1983. – 187 с.
5. Масол Л.М. Методика навчання у початковій школі: Посібник для вчителів // Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, О.В.Калініченко, І.В.Руденко. – Х.: Веста "Ранок", 2006. – 256 с.
6. Найзакинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. –

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

М.: Просвещение, 1972. – 381 с.

7. Просіна О.В. Технології інтегрованого викладання предметів “Мистецтво” та “Художня культура” в загальноосвітній школі. / навчально-методичний посібник. – Луганськ, 2007. – 200 с.

8. Навчальна програма для ЗНЗ. “Мистецтво 5-9 класи”. Назва з екрану: <https://base.kristti.com.ua/?p=4549>.

9. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

10. Остроменский В.Д. Восприятие музыки как педагогическая проблема. – К.: “Музична Україна”, 1972. – 381 с.

11. Соколова О.В. Інтегративні принципи пізнання мистецтва // Збірник наукових праць. – К.: НПУ, 2001. – Вип. 6. – С.60-66.

12. Саїк Г.Ф. Проведення художніх аналогій з різними видами мистецтв як засіб посилення емоційно-образного сприймання музики: Збірник наукових праць. – К.: Є НПУ, 2001. – Вип. 6. – С.168-177.

13. Стравинський І. Хроніка моєї життя. Пер. с франц. – Л.: МУЗГИЗ, 1963. – 273 с.

3.1.2. Вокально-хорові вправи як засіб розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку

Логімахова О.А.,

в.о.завідувача відділу предметів художньо-естетичного циклу КНЗ КОР “Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів”

Запровадження у практику роботи закладів загальної середньої освіти Концепції нової української школи зумовлює зміни у викладанні предметів художньо-естетичного спрямування. Наразі метою навчання мистецтва для загальної середньої освіти є формування культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, плекання пошани до національної і світової мистецької спадщини. Реалізація означеної мети здійснюється за змістовими лініями: «Художньо-практична діяльність», «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Комунікація через мистецтво». Головним видом музичної діяльності для реалізації змістової лінії «Художньо-практична діяльність» є вокально-хорова робота, яка зумовлює власне виконання дітьми музичних творів. Саме спів є природним способом вираження естетичних почуттів та дійовим засобом залучення

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

школярів до музичного мистецтва. Із усіх видів виконавського мистецтва він є найдоступнішим для дітей видом музичної діяльності.

У процесі навчання співу порушуються численні проблеми, які необхідні для естетичного розвитку людини. Це – розширення музичного світогляду, формування музичного і художнього смаку, виховання зацікавленого і підготовленого слухача, збагачення і розвиток емоціональної сфери, розвиток музичних здібностей.

Співацько-музичний розвиток має принципові педагогічні установки:

– засвоєння певного музичного матеріалу (розспівування, виконання пісні), що здійснюється на основі розвитку музичних здібностей учнів (ладового відчуття, музичного слуху в усіх його проявах), музичної пам'яті та музичної уяви;

– використання досвіду і знань учнів із урахуванням їх вікових особливостей і особистих якостей.

Для якісної вокально-хорової роботи над музичним твором обов'язково потрібні: відповідна підготовка вчителя до кожного заняття; поєднання в своїй поведінці на уроці емоційності і стриманості, вимогливості і доброзичливості, справедливості й дисциплінованості; забезпечення умов для активної і творчої участі в роботі кожного учня і всього колективу (створення радісно-ділової атмосфери в процесі занять, чергування методичних прийомів, пробудження інтересу до кожного завдання і підтримання його для широкого використання ініціативи учнів, заохочення їх до самостійної творчої діяльності); виховання в учнів уміння і бажання творчо працювати на уроках музичного мистецтва.

Вивчення пісенного репертуару у процесі вокально-хорової роботи на уроках музичного мистецтва має багату і різноманітну методику. На нашу думку, перед роботою над музичним твором, доцільно застосовувати вправи для розспівування, які сприятимуть розвитку вокально-хорових навичок. Запропоновані вправи розподілено на декілька етапів, що допоможе вчителеві врахувати індивідуальні особливості учнів та рівень їх вокальної підготовки.

Підготовчий етап має такі завдання:

а) розвиток дитячого голосового апарату (діапазону, дихання, артикуляції);

б) розвиток інтонаційної виразності;

в) формування початкових співацьких умінь та навичок;

г) робота над створенням хорового унісону;

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

д) виховання інтересу до співацької діяльності.

На даному етапі головний напрямок роботи – від слова до співу. Для досягнення цих завдань доцільно виконувати ігрові мовні вправи, наприклад:

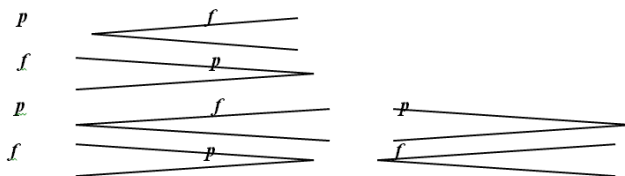
- «*Летить жуук*» (на звук «ж»);
- «*Політ літака*» (на звук «р»).

Ці вправи діти виконують, промовляючи звуки «ж» або «р», далі доповнюють вправу пластичним інтонуванням (зображенням рухами рук, імітуючи політ). При цьому слід дотримуватися наступного: при русі рук вгору мелодія рухається в тому ж напрямку, а при русі рук вниз мелодія поступово рухається від високих до низьких звуків.

– «*Годинник*». За командою вчителя діти імітують рух годинника рухами рук вправо-вліво. Вони відтворюють ритмічну структуру, промовляючи склади «тік-так». При виконанні вправи можна змінювати темп.

– «*Крапельки*». Підіймаємо руки догори, промовляючи склад «кап», руки опускаємо донизу, імітуючи крапельки дощу. Можна розпочати виконання вправи на піано, а закінчити на форте, змінюючи темп.

– «*Вітер*». Діти співають на склад «у» із змінами динамічних відтінків, наприклад:

– *Гра «Ехо»*. Учитель просить дітей уявити, що вони заблукали в лісі, потім співає склад «ау», що містить мелодію, побудовану у межах інтервалу «терція». Цю вправу діти повторюють за вчителем. Хто із дітей заспівав інтонаційно правильно, той знайшовся.

Ця гра передбачає індивідуальну роботу з учнями.

Основний етап має такі **завдання**:

а) робота над диханням, артикуляцією, динамікою, тембровим ансамблем;

б) осмисленість розспівування голосних, виразність фразування;

в) розуміння диригентського жесту;

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

- г) формування кантиленного співу;
- д) розвиток слухової уваги, вміння працювати в групах;
- е) розвиток поліфонічного та гармонійного слуху.

Напрямки роботи:

Формування культури унісону.

Підготовка до двоголосного співу.

Для виконання цих завдань учитель може використовувати ритмодекламацію.

– **Вправа «Бутерброд».** Діти об'єднуються у три групи. Діти першої групи промовляють слово «хліб», другої «масло», третьої «ковбаса». Спочатку вчитель працює з кожною групою окремо, потім об'єднує дві групи (перша та друга, друга та третя, перша та третя), далі всі три групи промовляють слова одночасно. Важливо, щоб діти навчилися не лише промовляти слово своєї команди, але й прислухались до слів, які говорять діти іншої групи. Можна запропонувати дітям придумати свій варіант цієї вправи. Зробити наприклад, салат («сир», «яйце», «майонез»), чи відвідати зоопарк («лев», «ведмідь», «бегемот»), та інші, де діти мають придумати слова іншої тематики на один, два, три склади.

Ця вправа розвиває навички багатоголосного співу та творчі здібності дітей.

– **Робота над унісоном.** Звук «соль» співаємо разом «а cappella» декілька хвилин на ланцюговому диханні. У процесі співу варто домагатися не лише чистого інтонування, але й слухання дітьми одне одного, співати «як один». Ця вправа розвиває навички хорового співу. При цьому вчитель має можливість контролювати інтонування даного звуку кожним учнем та застосовувати індивідуальний підхід до навчання співу.

– **«Від одного до десяти».** Учні промовляють числа від одного до десяти, а потім навпаки від десяти до одного із обов'язковим дотриманням чіткої артикуляції.

Подальші завдання ускладнюються за рахунок зміни динаміки, звуковедення (легато, стаккато), ритмічного малюнку. Вправу можна виконувати як канон.

– **Спів за рухами рук.** Кисть лівої руки виконує роль нотоносця, а вказівний палець правої руки, або олівець, взятий у праву руку, показує розташування нот на нотоносці. Наприклад, «соль» розміщується на безіменному пальці, «ре» під мізинцем, «фа» між мізинцем і безіменним і т.д.

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Спочатку діти співають за жестами вчителя, потім виконують ці жести та співають разом із учителем.

Заключний етап має такі завдання:

- а) володіння навиками ланцюгового дихання;
- б) розвиток вміння співати «а саррелла»;
- в) виконання канонів;
- г) виконання пісень із підголосками;
- д) удосконалення навичок двоголосного співу.

На даному етапі напрямом вокально-хорової роботи із дітьми молодшого шкільного віку є удосконалення культури унісонного співу та формування навичок двоголосного та триголосного співу.

Вправи:

– Співати звук «фа» «а саррелла» на ланцюговому диханні.
– Від звуку «фа» діти співають мелодію, яка рухається поступово вгору, або вниз за рухами рук вчителя.

– Створити дві групи. Діти першої групи тримають звук «фа» за диригентських рухом вчителя, а діти другої групи в цей час за рухами другої руки співають мелодію, яка рухається вниз або вгору, промовляючи назви інших нот (наприклад «фа», «соль», «ля» , «соль» , «фа», «мі», «фа»). Потім завдання для груп змінюється.

– Клас об'єднується у дві групи. Перша група співає по черзі звуки «фа», «до» декілька разів. По команді вчителя друга група співає звуки починаючи з «фа» за диригентськими рухами вчителя.

– Спів канонів:

– Вправи на два та три голоси :

Спочатку потрібно розподілити клас на дві або три групи та вивчити мелодію із кожною групою окремо лише потім з'єднати партії.

І група

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

ІІ група

Слід привчати дітей співати свою партію та слухати, як співають діти інших груп.

Під час вокально-хорової роботи дуже важливо дотримуватись наступних рекомендацій:

1. Дітям повинно бути цікаво.
2. Вчитель повинен добре володіти диригентськими навичками.
3. Педагог має проявити творчий підхід до кожної вправи, корисною буде й імпровізація.
4. Всі вправи виконувати «a cappella».

Запропоновані вокальні вправи корисні у навчанні співу дітей молодшого шкільного віку. Завдяки своїй стислості їх можна повторити багато разів і тим самим, закріпити певну навичку. В своїй роботі вчителям музичного мистецтва доречно використовувати вокальні вправи різної дидактичної спрямованості, що дозволяє акцентувати увагу дітей на певній потрібній для них вокально-хоровій навичці. Вправи добираються таким чином, щоб кожна наступна вправа удосконалювала вже набуті навички і розвивала нові.

Навчити співати кожного і весь колектив в цілому – ось мета, до якої прагне кожен вчитель музичного мистецтва. Вивчивши питання особливостей музично-творчого розвитку дітей у процесі вокально-хорової роботи, стає зрозумілим, що процес формування співацьких навичок залежить від їх складності, вікових та індивідуальних особливостей, від

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

стану нервової системи дитини, від ставлення учня до співацької діяльності та свідомого підходу до оволодіння навичками співу, здібностей та інтересів дітей і, нарешті, від педагогічної майстерності вчителя та вдало підібраних засобів для формування та розвитку співацького голосу в процесі вокально-хорової роботи.

Таким чином, можна зробити висновок, що виховання у дітей вокальних здібностей сприяє їх загальному музичному розвитку. Результати вокально-хорової роботи впливають на засвоєння дітьми інших видів діяльності. Так, працюючи над осмисленням тексту, над інтонацією ми виховуємо навички, які необхідні для розвитку мови. Виробляючи чітку дикцію – ліквідуємо дефекти в розмовній мові. Заняття хоровим співом формує здоровий голосовий апарат, а засвоєння правил співацької постави виробляє красиву статуру. Робота над співацьким диханням – розвиває дихальний апарат.

Отже, використовуючи на уроках музичного мистецтва різноманітні засоби для формування і розвитку співацького голосу вирішуються не тільки вокально-технічні та художньо-виконавські завдання, а й успішно формується зацікавлене, емоційне і водночас свідоме ставлення дітей до співу, до набуття ними вокально-хорових навичок. Викликаючи у школярів бажання навчитися гарно співати, захоплюючи образним змістом пісні, вчитель музичного мистецтва повинен прагнути, щоб діти отримували насолоду від співу. Вокально-хорова робота з дітьми складний, але цікавий творчий процес, який потребує від учителя багато зусиль, знань, умінь. Тільки творчий підхід до вокально-хорової діяльності спроможний сформувати музично-творчі здібності маленьких вихованців.

Список використаних джерел

1. Бабанський Ю. Оптимізація процесу навчання. – Москва: Музика, 1982. – 336 с.
2. Белкіна Е.В. Вчимося бачити прекрасне. Методичні рекомендації. – К.: Навчальні посібники, 1996. – 224 с.
3. Виховання основ духовної культури. Методичні рекомендації / за наук. ред. Слісаренка В.Г. - Суми.: Мрія, 1992. – 124 с.
4. Кудикіна Н.В. Українські фольклорні ігри – джерело відродження духовності. Виховання основ духовної культури. – Суми.: Мрія, 1992. – 248 с.

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

5. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва. – Київ: Музична Україна, 1971. – 284 с.

6. Печерська Є. Уроки музики в початкових класах. – Київ: Лебідь, 2001. – 336 с.

7. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. Посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.

8. Хлебнікова Л. Методика хорового співу у початковій школі. – Тернопіль:, Навчальна книга – Богдан, 2006. – 284 с.

9. Шевченко Л.Л. Музичне джерельце. Збірка музичних творів, ч.1,2. – К.ІЗМН, 1997. – 124 с.

10. Якимчук С.Н. Методика музичного виховання: навчальний посібник. – Рівне. 2003. – 160 с.

3.2. Філологія, мистецтвознавство

3.2.1. Основи наукових досліджень учнів (філологія, мистецтвознавство): програма гуртка для учнів 9-11 класів закладів загальної середньої освіти

Мірошник С. І.,

доцент кафедри суспільно-гуманітарної освіти Комунального навчально-го закладу Київської обласної ради "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів", кандидат педагогічних наук

Пояснювальна записка

Сучасні цивілізаційні процеси, зумовлені глобалізаційними викликами й вимірами, експансія новітніх технологій, необхідність постійної трансформації й застосування знань формують в інтелектуально зрілої людини потребу адекватно орієнтуватися у швидкоплинному потоці інформації. За таких умов неабиякого значення набуває вміння самостійно досліджувати навколишню дійсність, отримувати обґрунтовані результати і практично їх застосовувати.

У Концепції нової української школи [3] визначено, що випускник закладу загальної середньої освіти має бути сформований як особистість, патріот, інноватор, отже, здатним використовувати знання для вирішення життєвих проблем, виявляти вміння шукати нові знання, які допоможуть вирішити певні питання і проблеми. Тобто у процесі навчання педагоги

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

мають допомогти учневі сформувати та розвинути такі ключові вміння: читати і розуміти прочитане, висловлювати думку письмово та усно, критичне мислення, здатність логічно обґрунтовувати думку, позицію, ініціативність, творчість, уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення, уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект, здатність до співпраці в команді [3].

Це можливо зrealізувати у вивченні різних навчальних предметів, а також у гуртковій роботі, зокрема завдяки залученню учнів до науково-дослідницької діяльності. Представлена програма гуртка для учнів 9-11 класів закладів загальної середньої освіти "Основи наукових досліджень учнів (філологія, мистецтвознавство)" спрямована на систематичну цілеспрямовану інтелектуальну підготовку вихованців в умовах діяльності гуртка в закладі загальної середньої освіти. Залучення обдарованих дітей до пошуку, досліджень сприяє розвитку їхнього інтелекту, забезпечує розуміння навколишнього світу. Дослідницька діяльність учнів – ефективний інструмент розвитку їхніх творчих здібностей, умінь і навичок, підвищення мотивації дітей до вивчення наук, розуміння їх інтеграції. Представлена програма розроблена з урахуванням змісту і структури програм з позашкільної освіти дослідницько-експериментального напрямку "Основи науково-дослідницької діяльності" авторів О. Артем'євої, Г. Литвинчової, С. Лихоти [21].

Мета діяльності гуртка для учнів 9-11 класів закладів загальної середньої освіти "Основи наукових досліджень учнів (філологія, мистецтвознавство)" полягає у сприянні інтелектуальному і творчому розвитку особистості у процесі науково-дослідницької діяльності.

Основними **завданнями** роботи гуртка є такі:

- ознайомити з наукою загалом та поняттям про науково-дослідницьку діяльність;
- сформувати вміння й культуру роботи з інформацією;
- сформувати навички проведення науково-дослідницької роботи;
- навчити правильно здійснювати різні форми аналізу наукових робіт: анотацію, відгук, рецензію; правильно оформлювати та представляти результати наукового дослідження у формі аналітичного огляду чи доповіді під час наукової конференції;
- розвивати вміння ставити проблему, формулювати тему, мету і завдання дослідження, оперувати методикою досліджень в обраній галузі науки;
- навчити правильно оформлювати види наукових робіт: реферат,

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

науково-дослідницьку роботу;

- формувати в учнів інтерес до пошукової і дослідницької діяльності;
- формувати етичність наукової діяльності;
- сприяти розвитку аналітичності, критичного мислення, цифрової компетентності, уміння використовувати здобуті знання на практиці, самостійності, активності, здатності створювати нове.

Програма розрахована на діяльність у гуртку впродовж 1 навчального року (144 (72) год, 4 (2) год на тиждень) учнів 9-11 класів, які вже мають достатні знання і вміння з навчальних предметів, а також бажання здійснювати самостійні наукові дослідження. Кількість годин за розділами й темами визначено орієнтовно, вона може змінюватися за потреби.

Тематичні розділи програми знайомлять учнів із загальним поняттям про науку і наукове дослідження. Засвоюються основні етапи організації наукового дослідження – від постановки проблеми до представлення і захисту науково-дослідницької роботи. Особливу увагу приділено таким етапам науково-дослідницької роботи: постановка проблеми, вибір теми роботи, укладання категоріального поля дослідження, робота з науковими джерелами інформації. У результаті навчання в гуртку учень може правильно здійснювати різні форми аналізу наукових робіт: анотацію, відгук, рецензію на науковій дослідження; укладати такі види дослідницьких наукових робіт, як реферат та науково-дослідницьку роботу; представляти наукове дослідження у формі доповіді під час наукової конференції.

Для оптимальної організації навчання передбачено теоретичні та практичні заняття. Види занять у процесі навчання взаємопов'язані та логічно доповнюють одне одного. Під час засвоєння матеріалу застосовуються такі методи навчання: міні-лекція, пояснення, "Читаємо і запитуємо", "Читаємо в парах – узагальнюємо в парах", "Мозковий штурм", дослідження, "Ажурна пилка (Мозаїка)", "Карта розуму", "Кластер", "Карусель (Графіті)", "Запитання Квінтиліана", завдання випереджувального характеру (навчальні проекти); форми організації роботи – індивідуальна, групова, колективна, навчальний тренінг, дискусія, робота в бібліотеці, захист наукової роботи, зустріч (круглий стіл) із науковцем (за можливістю). Використовуються сучасні технічні засоби навчання.

Програма апробована впродовж двох років у закладах загальної середньої освіти м. Білої Церкви та Білоцерківського району.

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Розділ, тема	Кількість годин		
		усього	теоретичні	практичні
1.	Вступне заняття	4	2	2
2.	Організація робочого дня учня	4	2	2
3.	Наука як система знань	12	8	4
4.	Поняття про науково-дослідницьку діяльність. Результати наукової діяльності	12	8	4
5.	Поняття про учнівське наукове дослідження. Логіка здійснення наукового дослідження. Специфіка здійснення наукового дослідження у філології та мистецтвознавстві	16	4	12
6.	Робота з науковою інформацією	12	4	8
7.	Написання й оформлення науково-дослідницької роботи	52	4	48
8.	Наукова дискусія	8	4	4
9.	Представлення і захист науково-дослідницької роботи	20	4	16
10.	Підсумкове заняття	4	2	2
	Разом	144	42	102

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступне заняття (4 год)

Мета і завдання роботи гуртка. Правила санітарії, гігієни та безпечної роботи за комп'ютером. Правила поведінки в закладі освіти, кабінеті.

Інструктаж із техніки безпеки. Організаційні питання.

Практична робота. Проведення дискусії за однією з тем: "Чому я хочу займатись науково-дослідницькою роботою", "Мій шлях у науку», «Вибір професії в сучасному інформаційному суспільстві».

2. Організація робочого дня учня (4 год)

Розпорядок дня учня. Сон і відпочинок. Захоплення, улюблене заняття. Важливість виконання спортивних вправ. Організація часу, планування дня. Розподіл сил за піками активності протягом дня, тижня.

Організація робочого місця учня. Вибір оптимального способу роботи. Самоконтроль і самооцінка. Пам'ять та увага у процесі пізнання.

Практична робота. Виявлення учнями піків власної активності протягом дня. Проведення тренінгу "Керування часом". Виконання вправ

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

для тренування пам'яті та уваги.

3. Наука як система знань (12 год)

Наука і суспільство. Наука як система знань. Завдання і мета науки, її основні функції. Зв'язок науки з іншими сферами діяльності людини. Класифікація наук. Інтеграція сучасної науки. Розвиток науки в Україні. Національна академія наук України як вища державна наукова організація України. Мала академія наук України.

Структура і закономірності наукового пізнання. Основні принципи наукового пізнання. Основні форми наукового пізнання: теорія, гіпотеза, судження, науковий факт, положення, висновки, судження, закон, проблема.

Доказовість, точність, об'єктивність як основні характеристики наукового пізнання. Проблема обґрунтування наукового пізнання. Проблеми істинності наукового пізнання.

Основні методи наукових досліджень. Спостереження й експеримент як методи наукового пізнання.

Етика науки.

Практична робота. Проведення круглого столу за однією з тем "Наука і розвиток суспільства", "Відомі вчені у філології та мистецтвознавстві".

Проведення зустрічей із науковцями.

Поняття про науково-дослідницьку діяльність.

Результати наукової діяльності (12 год)

Дослідження, його специфіка. Мета проведення дослідження.

Наукове дослідження як форма існування і розвитку науки. Класифікація наукових досліджень (фундаментальні, прикладні, теоретичні, експериментальні).

Види дослідницьких наукових робіт: реферат, навчально-дослідницька робота учня, науково-дослідницька робота учня, курсова робота, дипломна робота, дисертація.

Форми представлення наукового дослідження: наукова стаття, звіт, аналітичний огляд, доповідь під час наукової конференції (усна або стенодова), тези, автореферат, монографія, підручник, навчальний посібник.

Форми аналізу наукових робіт: анотація, відгук, рецензія.

Реферат як наукова робота. Структура реферату: титульний аркуш, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури,

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

додатки (за потреби). Стиль викладення матеріалу. Вимоги до оформлення реферату.

Практична робота. Розгляд на конкретних прикладах відмінностей між науковим і ненауковими працями. Написання анотації, відгуку, їх представлення. Презентація рефератів.

5. Поняття про учнівське наукове дослідження. Логіка здійснення наукового дослідження. Специфіка здійснення наукового дослідження у філології та мистецтвознавстві (16 год)

Поняття про структуру науково-дослідницької роботи: вступ (поняттєво-категоріальне поле: актуальність, об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, методи дослідження, наукова новизна, теоретичне і практичне значення), основна частина, особливості змісту розділів, висновки, список використаних джерел, додатки, тези. Виступ, мультимедійна презентація виступу.

Основні етапи (логіка) наукового дослідження: вибір напряму досліджень; формулювання проблеми; вибір теми і формулювання назви; формулювання мети і завдань; написання плану дослідження; вивчення наукових джерел; аналіз, узагальнення та систематизація матеріалу; доопрацювання вступу; написання тексту роботи; формулювання висновків та узагальнень; визначення дослідження, його теоретичного і практичного значення; оформлення результатів; написання й оформлення тез; підготовка доповіді; презентація науково-дослідницької роботи.

Специфіка наукового дослідження в різних галузях філології та мистецтвознавства.

Практична робота. Ознайомлення та аналіз науково-дослідницьких робіт із філології щодо їх структури, змісту, оформлення. Визначення особливостей наукового дослідження в різних галузях філології та мистецтвознавства.

6. Робота з науковою інформацією (12 год)

Поняття інформації. Види інформаційних ресурсів (текстова інформація, інформація в мережі Інтернет), правила роботи з ними.

Рациональна організація інформаційного пошуку. Пошукові ресурси Інтернету. Робота з архівними документами. Використання комп'ютерних технологій для зберігання і систематизації інформаційних джерел.

Загальні принципи роботи з навчальною та науковою літературою.

Рациональне прочитання джерела інформації. Робота зі змістом,

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

анотацією, передмовою і післямовою. Техніка швидкого читання на допомогу засвоєння матеріалу та роботи з літературою.

Специфіка роботи з науковими текстами: правила цитування і конспектування матеріалу. Оформлення посилань у тексті. Науковий етикет.

Види роботи з текстом: план, конспект, тези, анотація, реферат.

Правила роботи в бібліотеці. Робота з каталогами. Два види каталогів: алфавітний і систематичний. Комп'ютерні каталоги бібліотек.

Створення бібліографії. Бібліографічний опис книжки. Систематизація наукової інформації. Створення власної картотеки.

Практична робота. Робота в бібліотеці. Ознайомлення з прикладами оформлення бібліографії в наукових статтях і наукових виданнях. Оформлення списку джерел.

Пошук наукових джерел з певної теми в мережі Інтернет. Формування огляду джерел за певною тематикою.

Аналіз наукових текстів. Написання анотації на статтю. Написання відгуку і рецензії на наукову статтю, книгу.

7. Написання й оформлення науково-дослідницької роботи (52 год)

Ознайомлення з вимогами до оформлення науково-дослідницької роботи. Науковий стиль викладення матеріалу.

Структурування і представлення думок. Критичне мислення. Побудова аргументації під час написання тексту.

Практична робота. Постановка проблеми науково-дослідницької роботи: вибір напряму дослідження, окреслення меж питання, що досліджується; з'ясування, що вивчено щодо цього аспекту реальності; визначення аспектів, які недостатньо досліджені. Формулювання теми роботи. Складання початкового плану дослідження.

Формулювання основних етапів науково-дослідницької діяльності. Складання термінологічного словника власного дослідження.

Укладання плану науково-дослідницької роботи.

Визначення категоріального поля дослідження за обраним напрямом і темою.

Добирання, аналіз та узагальнення матеріалу до теоретичної частини дослідження, її оформлення.

Робота над практичною частиною дослідження. Виклад матеріалів наукового пошуку.

Укладання стислих узагальнених висновків щодо результатів до-

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

слідження.

Доопрацювання вступу дослідження.

Укладання додатків у науково-дослідницькій роботі.

Оформлення списку використаних у роботі джерел. Посилання на джерела в дослідженні.

Аналіз, обговорення та вдосконалення науково-дослідницької роботи.

Оформлення тез науково-дослідницької роботи. Укладання стислих висновків у тезах.

8. Наукова дискусія (8 год)

Поняття про наукову дискусію. Загальні правила ведення наукової дискусії. Діалог як форма розвитку наукового знання.

Основи ораторського мистецтва. Якості голосу оратора: інтонація, дикція, темп мови, артикуляція.

Мистецтво ставити запитання. Активне слухання. Мистецтво відповідати на запитання.

Практична робота. Дискусія щодо результатів наукових досліджень учнів.

9. Представлення і захист науково-дослідницької роботи (20 год)

Вимоги до публічного виступу.

Зміст виступу-повіді для захисту науково-дослідницької роботи.

Поняття про мультимедійний супровід виступу. Вимоги до оформлення презентації.

Практична робота. Підготовка виступу до захисту наукового дослідження. Створення мультимедійної презентації. Оприлюднення доповіді та презентації за результатами науково-дослідницької роботи : проведення рольової гри «Захист науково-дослідницької роботи» із розподілом ролей між вихованцями («доповідач», «опонент», «керівник», «критик»).

Підбиття підсумків, аналіз проведених дискусій.

10. Підсумкове заняття (4 год)

Підбиття підсумків роботи гуртка за навчальний рік.

Визначення напрямів подальшого наукового пошуку.

Практична робота. Обговорення з теми "Як на мене вплинула науково-дослідницька діяльність".

Орієнтовне визначення напрямів подальшої наукової діяльності.

Прогнозовані результати:

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Учні мають знати:

- правила техніки безпеки і безпеки життєдіяльності, правила санітарії та гігієни під час роботи за комп'ютером;
- поняття проблеми, мети, об'єкта, предмета і завдань дослідження;
- правила і етапи організації учнівської науково-дослідницької діяльності;
- основні методи наукового дослідження – спостереження, експеримент, аналіз, синтез, узагальнення, цілеспрямоване спостереження за текстом твору, оцінювання;
- основні форми наукового пізнання: теорію, факт, проблему;
- основні принципи роботи з науковою інформацією;
- основні види наукових робіт: стаття, тези, реферат, науково-дослідницька робота;
- основні форми аналізу наукових робіт: анотацію, відгук, рецензію;
- основні результати наукового дослідження у формі аналітичного огляду чи доповіді під час наукової конференції;
- вимоги до оформлення реферату, науково-дослідницької роботи і тез до неї;
- принципи презентації результатів науково-дослідницької діяльності.

Учні мають уміти:

- дотримуватися розпорядку дня, культури розумової діяльності;
- дотримуватися правил безпеки, правил санітарії та гігієни під час роботи, зокрема й за комп'ютером;
- виокремлювати проблему, обгрунтовувати актуальність, визначати об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження;
- складати індивідуальний план роботи;
- обирати й застосовувати методи дослідження відповідно до поставленої мети й завдань;
- знаходити інформацію для вирішення виявленої проблеми;
- працювати в бібліотеці та Інтернет-мережі з різними інформаційними ресурсами, правильно цитувати і конспектувати джерела, оформлювати бібліографічні посилання;
- порівнювати джерела інформації різних видів з однієї проблеми;
- здійснювати різні форми аналізу наукових робіт: анотацію, відгук, рецензію;

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

- використовувати інформацію із джерел для доведення якогось факту, точки зору, власної думки, презентувати результати наукового пошуку;
- систематизувати матеріал, складати схеми і таблиці;
- укладати тези наукової роботи;
- викладати й оформлювати результати науково-дослідницької роботи у виді наукових робіт: реферату або науково-дослідницької роботи;
- правильно оформлювати та представляти результати наукового дослідження у формі аналітичного огляду чи доповіді під час наукової конференції.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти / затверджений Постановою КМУ від 23.11.2011 № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>.
2. Про освіту : Закон України [Електронний ресурс] : затверджений Верховною Радою України від 28 вересня 2017 року. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
4. Артемчук Г.І. Методика організації науково-дослідної роботи : навч. посібник [для студентів та викладачів вищ. навч. закладів] / Артемчук Г.І., Курило В.М., Кочерган М.П. – К. : Форум, 2000. – 271 с.
5. Баскаков А.Я. Методология научного исследования : учеб. пособие / А.Я.Баскаков, Н.В.Туленков. – К. : МАУП, 2002. – 216 с.
6. Білецький Д.М. Позакласна і позашкільна робота з літератури / Д. М. Білецький. – К. : Рад. школа, 1982. – 164 с.
7. Гін А. Безкровна атака : Технологія проведення навчального мозкового штурму / А. Гін // Завуч (Перше вересня). – 2000. – №8 – С. 7–8.
8. Дубравська Д.М. Основи психології : навчальний посібник / Д.М.Дубравська. – Львів, Світ, 2001. – 280 с.
9. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. С.Д.Максименка. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 704 с.

РОЗДІЛ III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

10. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навчальний посібник / В.В.Ковальчук, Л.М.Моїсєєв. – 3-е вид., перероб. і допов. – К. : ВД "Професіонал", 2005. – 240 с.
11. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник / О.В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
12. Курманська В.А. Інтерактивні ділові ігри на уроках словесності / В. А. Курманська // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – №22. – С. 43–51.
13. Левченко О.М. Основи створення комп'ютерних презентацій : навчальний посібник / Левченко О.М., Коваль І.В., Завадський І.О. – К. : Вид. група ВНУ, 2010. – 368 с.
14. Мірошник С.І. Основи наукових досліджень учнів (Філологія. Мистецтвознавство): навчально-методичний посібник. – Біла Церква: КОПОПК, 2017. – 158 с.
15. Обухов А. С. Развитие исследовательской деятельности учащихся / А. С. Обухов. – М. : Издательство «Прометей», МГПУ, 2006. – 224 с.
16. Огурцов А. Н. Основи научных исследований : учеб.-метод. пособие / А. Н. Огурцов. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2008. – 178 с.
17. Освітні технології : навчально-виховний процес : метод. посіб. / [О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.] / за заг. ред. О.М.Пехоти. – К. : АСК, 2001. – 256 с.
18. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навчальний посібник / І.С. П'ятницька-Позднякова. – К. : ЦНЛ, 2003. – 116 с.
19. Пілюшенко В.Л. Наукове дослідження : організація, методологія, інформаційне забезпечення : навчальний посібник / Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е.І. – К. : Лібра, 2004. – 344 с.
20. Поліхун Н. І. Як стати дослідником : навчально-методичний посібник для учнів / Н. І. Поліхун ; відп. за вип. О. Лісовий. – 2-ге вид., доповн. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2012. – 224 с.
21. Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям. Основи науково-дослідницької діяльності / Артем'єва О. О., Литвинчова Г. А., Лихота С. О. – К., 2013. – Вип. 3. – 43 с.
22. Психологія науки : учебное пособие / [Аллахвердян А.Г., Мошкова Г. Ю., Юревич А. В., Ярошевский М. Г.]. – М. : Московский психолого-социальный институт : Флинта, 1998. – 312 с.

РОЗДІЛ ІІІ. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

23. Ружиэйро В. Р. Мышление: пятнадцать уроков для начинающих авторов / В. Р. Ружиэйро ; пер. с англ. А. Станиславского. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 440 с.

24. Рузавин Г. И. Логика и аргументация : учебн. пособие для вузов / Г. И. Рузавин. – М. : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. – 351 с.

25. Рузавин Г. И. Методы научного исследования / Г. И. Рузавин. – М. : Мысль, 1974. – 237 с.

26. Савенков И. А. Учим детей выдвигать гипотезы и задавать вопросы // Одаренный ребенок. – 2003. – № 2. – С. 76–86.

27. Савич О. Г. Організація науково-дослідницької роботи в сільській школі / О. Г. Савич ; упоряд. О. В. Лісовий, С. О. Лихота. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2011. – 88 с.

28. Уэстон Э. Аргументация : Десять уроков для начинающих авторов / Э. Уэстон ; пер. с англ. А. Станиславского. – 2-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 96 с.

29. Ференік С.А. Логіка і методологія наукового дослідження / С.А.Ференік. – К. : НОРА-ПРІНТ, 2000. – 284 с.

30. Харченко В. С. Как заниматься наукой / В. К. Харченко. – Белгород : Белгородский гос. педагогический ун-т им. М. С. Ольминского, 1996. – 208 с.

31. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідної діяльності : підручник / В.М.Шейко, Н.М.Кушнарєнко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 295 с.

32. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В.М.Шейко, Н.М.Кушнарєнко. – 4-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2004. – 307 с.

33. Шерер Й. Техники креативности : как в 10 шагов найти, оценить и воплотить идею / Й. Шерер ; пер. с нем. О. Гляйсснер. – М. : Смарт-Бук, 2009. – 136 с.

**Інформаційно-методичний збірник
Грудень, 2018**

Спеціалізоване педагогічне видання департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»

Відповідальна за випуск: О. В. Матушевська
Редагування: О.В. Матушевська, О.Ю.Ткач
Комп'ютерне макетування: О.Ю.Ткач, О.В. Касянчук

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців ДК № 4830 від 14.01.2015 р.

Реєстраційне свідоцтво КІ № 424 від 20.12.1999 р.

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ПІДРОЗДІЛ
КНЗ КОР «Київський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних кадрів»
м. Біла Церква, вул. Ярослава Мудрого, 37
Тел. (04463) 5-04-24, 5-04-22
E-mail: Kyiv_academy@ukr.net
<https://kristti.com.ua/>